.....
tarafından
TÜSTAV'a
bağışlanmıştır

CİLT: 21 HAZİRAN 1973 SAYI: 237

yeni ufuklar

İlhan Selçuk
SOYTARILAR VE SANATÇILAR
Vedat Günyol
DÜŞMAN
Başaran — Yeniden
Afşar Timuçin — Büyük Sanatçı Olmak
Ömer Faruk Toprak
KEMAL TAHİR'İ ANLAMAK
Selim İleri
«GÖNÜL HAKKIN EVİDİR»
Mehmet Salihoğlu — Kara
Muhsin Küfeli — Fırtına - Aydınlık
Tadeusz Kotarbinski
SOSYALİST HÜMANİZMA
Mehmet Karabulut
SABAHATTİN EYUBOĞLU İÇİN
Suat Taşer — Kuş Bakışı
Guy De Maupassant
Roman I
S. Güney Akarsu
TİYATRO ÜSTÜNE UMUT KIRINTILARI
İsmet Zeki Eyuboğlu
ANADOLU TÜRKÇESİ XLVII
CATULLUS'TAN ŞİİRLER
Oğuz Arıkanlı
OLAYLAR YORUM İSTEMEZ

YIL: 1973 YENİ SAYI: 237

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :
ORHAN BURİAN

SOYTARILAR VE SANATÇILAR

İlhan Selçuk

«Eskiden kıralın çevresinde soytarı bulunurmuş. Amaç: Kıralı eğlendirmek, hoşça vakit geçirtmek, sırasında güldürmek, neşelendirmek. Soytarılık kolay meslek değil, çok zor, ince bir iş. Tarih kitaplarında nice zalimin yamacında bir soytarının bulunduğunu okumuşuzdur. Zalim zulmünü yürütürken de eğlenecek, gülecek, neşelenecek. Diyelim ki kıral, ya da şah, ya da çar emir veriyor:

— Vurun prangaya!

Soytarı:

— Aman ne hoş, demirciye iş çıktı!

Ve bir takla atıyor tahtın önünde.

Sevinçli bir hava sarıyor ortalığı.

Zalim emir veriyor:

— Asın!

Soytarı bir takla daha atıyor:

— Aman ne güzel, asın da kurusun.

Başta zalim olmak üzere şürekâ:

— Kah kah kah...

Zalim emir veriyor:

— Sökün tırnaklarını!

Soytarı yerlerde debeleniyor:

— Aman ne güzel manikür..

Başta zalim olmak üzere egemenler:

— Kah kah kah..

Kıral, ya da şah, ya da çar, soytarısını hiç eksik etmiyor yanından. Sabah kahvaltısında soytarısı yanında, akşam ziyafetinde soytarısı yanında, taht salonunda devlet yönetirken soytarısı yanında. Bir yanında soytarısı, bir yanında köpeği zalimin. Köpek yiyor, havlıyor; soytarı güldürüyor, eğlendiriyor. Hem de marifetleri var soytarının: Nükte yapıyor, taşlıyor, yeriyor. Her birinde egemen neşeleniyor:

— Kah kah kah..

İnce bir iş soytarılık. Zalimin hoşuna gitmeyen davranıştan sakınacak soytarı, egemenin sevdiği kadını küçültmeyecek, egemenin gözündeki nazırı yermeyecek, egemenin tuttuğu generali taşlamayacak, egemenin akrabasına ilişmeyecek. Hele egemenin kendisine, ya da düzenine dokundurmaya başladı mı, yanabilir. Çünkü o zaman kahkaha yerine bir emir dökülebilir egemenin dudaklarından:

— Asın!

Ve soytarı bir takla atıp:

— Aman ne güzel, asın da kurusun, diyemez.

Dediğimiz gibi, kolay değil soytarılık.

Hele egemenin tahtı sallandığı zaman hiç kolay değil. Taht sallanınca egemen sinirli olur, esen rüzgârdan nem kapar, egemenliğini koruma içgüdüsü kanser gibi sarar bedenini. Gözleri her yerde bir düşman arar. Korku ve düşmanlık egemenin zulmünü besler, büyütür. Egemen kendini korumak için:

— Vurun prangaya, der.

— Sökün tırnaklarını, der.

Egemenlerin çevresinde bulunur soytarılar.

Ve soytarı neden soytarıdır bilir misiniz?

Soytarı egemene hizmet ettiği için soytarıdır.

İşte gerçek bir sanatçıyla soytarı arasındaki ayırım bu çizgide belirginleşir.»

o

Yukarıdaki yazıyı Cumhuriyet'e yazdım. Hemen aynı günlerde «Soyut» dergisinin Mayıs sayısında Demir Özlü'nün çok sevdiğim bir yazısını okudum. «*Edebiyatın aşıldığı yer*» başlıklı yazısında Özlü'nün şu satırlarının altını çizdim:

«*Öte yandan, burjuvanın eğlenmeye de gereksinmesi vardır, bir bakıma aristokrasinin saray soytarıları yerine koymak ister yazarı.*»

Bunun üzerine soytarılık konusu üstüne biraz daha eğilmek isteğini duydum.

İki yıldan beri Türkiye'de «olağanüstü» ya da «olağan-dışı» bir dönem yaşanıyor. Bu dönemde ayaklarımızı toprağa basmak için yeterli denemelerden, sınavlardan geçtik. Son iki yılda Türkiye'deki olayları iyi izleyenler, daha doğru deyişle Türkiye'deki olayları yaşayanlar, beş üniversite bitirmiş kadar oldular. Son iki yıl içinde yaşam durmadı. Tersine yoğunlaştı. Bir yandan tutuklanmalar, yargılanmalar sürerken; öte yanda tiyatrolar, sinemalar, sergiler, operalar, baleler eksik olmadı. Demir Özlü'nün dediği gibi, «burjuvanın eğlenmeye gereksinmesi vardır.» Bu söz yalnız burjuva için geçerli değil. Her sınıfın eğlenmeye gereksinmesi olduğu açık. Bu eğlenme çeşitli biçimlerde olabilir. Pazar sabahı gazetenin ilâvesini açan kişi, karikatüre baka-

cak, fıkra okuyacak, bilmece çözecek; akşam gece kulübüne giden kişi şarkılar dinleyecek.

Kimi dinleyecek gece kulübüne giden kişi?

Herhalde Ruhi Su'yu değil.

Bazen toplumlarda egemen sınıf, kendini koruma içgüdüsünü bedeninin her hücresinde duyar. Sermaye birikimi döneminde burjuva, en insafsız, en hırslı çağını yaşamaktadır. İki yüzyıl önce yakılmış bir Anadolu türküsüne hoşgörüsü yoktur. Yeni zenginler aleyhine bir küçük fıkrayı duyunca çileden çıkar. Gazetede gördüğü karikatürün çizgilerinde dünyası kararır. Bir sanat dergisinde okuduğu hikâye dengesini bozar. Egemen çevrelerin bu bağnazlığı dalga dalga sarar toplumu.

Ama bir de gereksinme olgusu var.

İşte bu dönemlerde egemen çevrelerin «tahammül» edebileceği soytarılıklar, sanat adına sürülür piyasaya. Parlak galalar, görkemli açılışlarla propagandası yapılır. Egemenler, sözde sanat sevgisi göstermek için bir şeyler yapmak zorundadırlar.

Soytarılıkların sanat gibi nitelendiği çağlardır böylesine dönemler.

Burada bir noktaya parmak basmak, «pejoratif» anlamda soytarılıkla sanat niteliği taşıyan soytarılığı birbirinden ayırmak gerek. Bazen bir oyuna giden kişi ağlaya ağlaya çıkar salondan. Bu bir ölçü değildir. Bazı oyun, ağlatsa da soytarılıktır. Bazen güldürür insanı bir oyun; hem de gözlerinden yaşlar gelinceye dek güldürür. Bu da bir ölçü değildir. Bazı güldürüler gerçek sanat niteliği taşıyabilir. Halkın sevgisini kazanan nice soytarı vardır ki, gerçek sanatçıdır.

Demek ki, egemen çevreleri gıdıklamak için çizilmiş karikatür, yazılmış hikâye, sahneye konmuş oyun, soytarılıktır.

İşte bu tür soytarılık son iki yıldan beri arttıkça arttı. Çünkü Türkiye'de sermayecilik gelişiyor. Sermaye birikimi hızlandıkça, sermayecinin soytarılara ödeme olanakları artıyor. Böyle dönemlerde marifetli soytarılar çıkar piyasaya. Bir «arz ve talep» yasasıdır bu. Son model spor arabaya yarım milyon lira ödeyen kişi, soytarısının önüne yüz bin lira atamaz mı? Eskiden kıral-lar, derebeyleri soytarı beslerdi; şimdinin kıralları, derebeyleri yok mu?

Hem bu kırallar ve derebeyleri gittikçe daha usta, daha incelmiş biçimde karşımıza çıkacaklardır. Sermaye birikimi dönemini aşıp, egemenliğini sağlama bağlayan burjuvanın hırsı ve insafsızlığı törpülenecek, hoşgörüsü artacaktır. Daha şimdiden bu yolda gelişmeler görülüyor.

Türkiye'nin talihsizliği Batı'nın geçmiş çağlarını Yirminci Yüzyılda yaşamak zorunda kalmasıdır. Düşünmeli ki, yeryüzünün emek çağına yöneldiği dönemde ülkemizdeki sermaye gücü sanatçıyı denetlemeye kalkışıyor. Oysa sanatçı, sermayeci gibi çağın dışında kalamaz.

Geriye dönük sanat yapılamaz.

Soytarılık olur yapıldığı zaman.

Geçmişte yaşayamaz çağımızın insanı. Çağımızı yaşamak sıradan bir insan için bile bugün kolay değil. Bir bedeli var çağımızı yaşamanın. Sanatçı bu bedeli ödemeden çağımızın insanı olamaz ki, çağımızın sanatçısı olsun.

DÜŞMAN

Vedat Günyol

1936'larda daha yeni bitirmiştim İstanbul Hukuk Fakültesini. Ama içimde okumaya karşı bitmek tükenmek bilmeyen bir özlem, sönmez bir ateş vardı. Paris'te okuyan varlıklı bir arkadaşım yaz tatilinde İstanbul'a gelmişti. «Hadi, kalk Paris'e gel, doktora yap. İki yataklı bir odam var. Yatakların birinde sen yatarsın. Sen sadece yiyecek parası sağla, elverir» diye beni yüreklendirdi. (İki yıl sonra, ben de Cahit Sıtkı'yı heveslendirip Paris'e çekecektim.) Babamla ağabeylerim, benim gibi dar gelirli bir memur çocuğu için olmayacak gibi görünen, ama bir anda içimi alev alev tutuşturan bu tasarımı desteklediler. Dar bütçelerinden her ay ayırmaya razı oldukları kırk sekiz liralık bir geçim parasıyla Paris'in yolunu tuttum. Bu benim, ailemden, yurdumdan ilk ayrılışımdı. Üçüncü mevki kompartımanda, bütün gece, arkada bıraktıklarımı düşünüp, dudaklarımda mırıltı halinde acıklı bir türkü, için için ağladım durdum. Gece yarısı tren bir istasyonda durdu. Kompartımana, asık suratlı, iri yarı bir iki adam girdi. Pasaportlarımızı istediler. Eşyalarımızı yokladılar. Yüzlerinde hiç de dostça olmayan bir sertlik vardı. Artık yurt topraklarından ayrılmış, bulgar sınırına girmiştik. İçimi bir ürküntü kapladı. Yabancı, hem de Türkiye'ye diş bileyen bir ülkede, âdeta bir düşman diyardaydık. Fakülte yıllarında, arkadaşların zaman zaman bir yerlerden bulup getirdikleri bulgar sigara paketlerinden, kibrit kutularından çıkan kâğıtlarda, Türk düşmanlığını kışkırtan cümleler yazılıydı. Bunları anımsayınca, ürküntülerim bir kat daha arttı. Düşman eline düşmüş

gibiydim. Ama, yoklama uzun sürmedi. Tren on dakika sonra, kampanalar, düdük sesleri arasında yeniden o tekdüze, değişmez takırtılarla gecenin karanlığına dalıp yoluna koyuldu. Korkularımı biraz bastırmış, uykuya dalmıştım. Birden bir sarsıntıyla uyandım. Sofya istasyonuna gelmiştik. Kompartıman birden boşaldı. Tren yarım saat bekleyecekti. Tek başıma kompartımanda kaldım. Şehri, şöyle uzaktan yakından görmeyi bile göze alamayacak kadar tedirgindim. Trenin kalkmasını ve bu düşman ülkeden bir an önce kurtulmayı diliyordum.

Yarım saate varmadı, kompartıman bulgar yolcularla doldu. Güler yüzlü kendi halinde insanlardı. Yanıma, orta yaşlı bir rahip oturdu. Herkes beni süzüyormuş gibi bir kuşkuya kapıldım önce. Tren kalkınca, rahip bana çukulata ikram etti. Konuşmaya başladık. Pürüzsüz bir Fransızca konuşuyordu. Türk olduğumu, okumaya gittiğimi öğrendi. Bir iki saat sonra inecekti. Yol boyunca iki memleket arasındaki ilişkilerden, dünya sorunlarından, insanlık sorunlarından, dostluktan konuştuk. Birden, düşman korkusu silinivermiş, yerini sıcak, anlatılmaz bir yakınlık, dostluk duygusu alıvermişti. Rahip, kırallık yönetiminin çirkinliklerinden söz ediyor, Bulgaristan'ın asıl düşmanlarının kendi içinde, halkı sömüren çıkarcı bir sınıf olduğunu söylüyor; Bulgar halkının - kompartımandaki sevimli insanları göstererek - Türklere düşman olmadığını, olamayacağını anlatıyor, biz ikimiz nasıl anlaştıksa, Türk halkının da Bulgar halkı ile anlaşabileceğini, politikacıların kışkırtması olmazsa dünyanın güllük gülistanlık olacağını ileri sürüyordu.

Rahip'ten içim burkularak, yakının yakını bir dosttan ayrılırmışçasına içim sızlayarak ayrıldım. O gün bugün düşünürüm, halklar birbirinin düşmanı olabilir

mi, olmasına imkân var mı diye. Bernard Shaw'ın, dünyada barışı sağlamak isterseniz, politikacıları öldürün elverir, halklar birbirleriyle anlaşır, yollu bir sözünü hep hatırlarım. Bu sözün ne denli gerçeği yansıttığını Yevtuçenko'nun YAŞANTIM[1] adlı kitabını okurken bir kez daha anladım. Genel olarak düşman deyince, akla, savaşılan insanlar, ordu ve millet gelir, daha doğrusu yabancı bir milletin bütün bireyleri.

Yevtuçenko, bu eserin bir yerinde, düşman belletilen, ama aslında hiç de düşman olmayan, olamayacak olan, çoğu kendi isteğine rağmen savaşlara salınan, aslında kurşun sıktığı kimselerin kendisi gibi bir insan olduğunu bilen; evinde, yurdunda sevdikleri ile sessiz bir hayat sürmekten başka şey düşünmeyen, çoğu kez ezilmiş, ezilen, sömürülen, politikacıların hırslarına kurban giden insanlar olduğunu ustaca dile getiriyor:

Yevtuçenko, yurdunun Nazi ordularının işgaline uğradığı sıralarda Moskova'dan, küçücük yaşta alınıp, uzak bölgelere götürülmüş, Nazi bozgunundan sonra, yeniden Moskova'ya dönmüş. Düşman yenilmiş, yurdu kurtulmuştur. Düşman esirleri bir gün Moskova sokaklarında sürü sepet halkın önünden geçirilir. O güne kadar, düşman korkusuyla uzaklarda kalmış olan yazar; düşmanı tanımak için can atmaktadır. Düşmanla karşılaşmasını şöyle anlatıyor;

«1941'de annem beni Moskova'ya geri getirdi. Orda hayatımda ilk kez düşmanlarımızı gördüm. İyi hatırlıyor muyum bilmiyorum ama, galiba yirmi bine yakın Alman tutsağı o gün tek sıra halinde Moskova sokaklarından geçirilecekti.

Kaldırımlar hınca hınç seyre gelenlerle dolmuştu. Polis ve asker köşeleri tutmuş, hazır bekliyordu.

---

[1] *Ant yayını, 1968. Çeviren: T. Ağaoğlu.*

Gelenlerin çoğu da, kadındı. Elleri ağır işten nasır bağlamış, dudakları boya yüzü görmemiş, sıskacık kambur omuzları savaşın yarı yükünü yüklenmiş Rus kadınları... Almanlar, ola ki, her birinin ya babasını, ya kocasını, ya kardeşini, ya da oğlunu öldürmüştü.

Hepsi de, nefret dolu gözlerle, tutsakların geleceği yöne bakıyordu.

Sonunda kafile göründü.

Generaller en başta yürüyorlardı. İri, ağır çeneler, önde, dudaklar hoşgörüyle kasılı, bütün davranışlarıyla, kendilerini alteden ayaktakımından üstün olduklarını göstermeye hevesliydiler.

'Kolonya kokuyorlar, piçkuruları!' dedi kalabalığın içinden biri, nefretle.

Kadınlar yumruklarını sıkmaya başlamışlardı. Asker ve polis onları yerlerinde tutmak için var güçlerini harcıyordu.

Ansızın kadınlara bir şey oldu.

Başlarında kanlı sargı bezleri, koltuk değneklerine abanmış, ya da yoldaşlarının omuzlarına yaslanmış gelen sıskası çıkmış, sakalları uzamış Alman askerlerini gördüler. Askerler başları önde yürüyorlardı.

Sokakta çıt çıkmaz oldu. Yalnız yeri sürüyen postalların ve koltuk değneklerinin sesi duyuluyordu.

O sırada yırtık pırtık çizmeler giymiş yaşlıca bir kadının önündekileri iteleyip ileri çıktığını, polislerden birinin omuzuna dokunduğunu gördüm. 'Bırakın, geçecem!' dedi kadın. Halinde bir gariplik görmüş olmalı, polis kenara çekildi.

Kadın kafileye yanaştı. Paltosunun içinden renkli mendile sarılı bir şey çıkardı, mendili çözmeye başladı. Bir parça kara ekmek çıktı içinden. Kadın, bitkinlikten ayakta sallanan bir askerin cebine sokuşturdu ek-

meği. Birden, dört bir yandan, kadınlar askerlerin yanına koştular. Kimi birinin eline bir parça ekmek iliştiriyor, kimi bir başkasına bir cıgara uzatıyordu. Neleri varsa üzerlerinde, çıkardılar verdiler.

Askerler bizim düşmanlarımız değillerdi artık.

Onlar da insandı.»

o

Demek, düşman da insan olabilirmiş, insanın düşman olduğu gibi.

Peki, kimdir düşman dediğimiz insan, aslında? Dostun, o «bir başka ben»in tersi değil mi? «Bin dost az, bir düşman çok» diyor bir Türk atasözü. Oysa, «bin düşman az, bir dost çok» demeli, diyebilmeli. Bir dostu, gerçek bir dostu oldu mu insanın, bin düşmana karşı koyacak gücü bulur kendinde. Ama, nerede o dost? Ne kadar da az o dost! Dost bildiklerimizin ihanetleri değil mi, bizi en derin yerimizden vuran, sarsıp yerlere çalan? «İlle dostun gülü gülü yareler beni» sözünü boşuna mı söylemiş Pîr Sultan Abdal, o Hızır paşanın hışmına uğrayan Pîr Sultan Abdal?

«Beni dostlarıma karşı koruyun, düşmanlarımdan korunmasını bana bırakın» diye fransız politika tarihindeki ünlü bir sözü bilmem hatırlar mısınız? Bunu, Makedonya kıralı Antigone II'ye, fransız başbakanı Colbert'in hışmına uğrayan Gourville'e, hattâ Voltaire'e malediyorlar. Kime malederlerse etsinler, önemi yok. Asıl önemli olan, bu sözün; devletlilerin, o büyük çoğunluğun zararına sağladıkları rahatları, o hakketmedikleri, edemeyecekleri rahatları uğrunda, peşlerine sürü sürü Hızır paşalar saldıkları için, köşe bucak saklanmak zorunda kalan, dostun düşmanın belli olmadığı,

kaypak, gammazlıklar, ikiyüzlülüklerle dolu çıkarcı bir ortamda, eli kolu bağlı, güvenecek kimse bulamayan, bulmasına olanak bırakılmayan insanların acınası durumunu dile getirmesidir.

Fransız dilbilimcisi Littré, düşmanı: «birinden nefret eden, ona kötülük yapmak için her fırsatı kollayan kimse» diye tanımlıyor. Yerli yabancı ayrımı yapmayan, genel bir düşman tanımı bu. Şimdi gelin bu tanımı, milletlerin kendi iç dünyaları açısından ele alalım. Ne görüyoruz bütün dünyada? Şunu: Nefret edilen, bir avuç aydın; kötülük etmek fırsatını kollayan da Devlet ya da Devletliler oluyor. Neden? Çünkü, bugün, nazi kafasından, nazilik düzeninden arta kalan kuşkular, ikiyüzlülükler, gammazlıklarla dolu iğrenç, tiksinç bir dünyada yaşıyoruz. Politik bakımdan, insanın insana, komşunun komşuya kuşkuyla baktığı; kardeşin kardeşe, oğulun babaya, kızın anaya, babanın ananın çocuklarına, hattâ hattâ devletin uyruklarına - daha çok aydınlara - düşman olduğu, olabildiği bir ortam, bir dünya bu bizimki. Çevrenize yörenize bakın bir. Politikacının - işbaşına gelir gelmez - seçmenlerine yüz çevirdiğini, öğrencinin öğretmenine, öğretmenin öğrencisine; hepsinden acısı, devletin aydınlara, o yüzünü ağartan, varlığına varlık katan, kafa ve yürek gücüyle ayakta durmasını sağlayan aydınlara düşman olduğunu görürsünüz.

Bilinçli bilinçsiz, bir ideolojiye bağlayabileceğimiz bu düşmanlık, ortaçağın dinsel ayrılıklarından doğan ve güçlüler, devletliler yararına işleyen engizisyon kıyımındaki düşmanlığa taş çıkartacak bir nitelik ve kapsam taşımaktadır.

Bütün dünyada, devlet - ki iktidardakilerden başka bir şey değildir aslında - neden aydınlara (Littré'nin de-

yimiyle, nefret ettiği kimselere) kötülük etmek için her fırsatı kollamaktadır?

Çünkü, aydın, sözü ve varlığı gereği, düşünce özgürlüğünü koruyabilmek için, her zaman, bir ölçüde muhalefette kalan, kalması gereken, yani uyaran, sağduyu, akıl ve mantık doğrultusunda uyaran, uyarmayı kendine görev edinen kimsedir de ondan. İktidardakilerin böylesi uyarıcıları beslemesi, yerine göre bağrına basması, basabilmesi gerekmez mi? Yoksa, ellerindeki gücün, buyruk verme, düzen koyma gücünün tutsağı olmaktan kurtulamazlar hiç bir zaman. Çünkü, Melville'in dediği gibi: «tekbaşına kumanda etmek, bir köleliktir aslında.»

Lukianos: «karşı koyanı olmadıkça, Tanrı'nın bir yanı eksik kalır» diyor. Sağduyunun, aklın mantığın ışığında, kendine karşı koyan aydınları düşman belleyen devletin, bir yanı değil, dörtbir yanı eksik kalır. Çünkü, Exupéry'nin dediği gibi, benden başka türlü düşünen kimse, bana düşüncesiyle zarar vermek şöyle dursun, beni çoğaltır, düşünceme bir şeyler katar.

İktidardakiler yalnız kendilerine benzeyenleri tutar, kendilerinden yana görünüp, gölgelerine sığınarak halkı sömürenlere göz yumar da, halkın esenliğinden başka kaygıları olmayan aydınları - kendilerinden başka türlü düşündükleri için - düşman bellerlerse, devletin kuyusunu kazmış olurlar.

YENİDEN

Soğuk demirlere çarpınca
Başımı karanlık ve soğuk
Çıkmışım yörüngemden
Kansız izler bırakarak ardımda
Ak bir boşluğa düşüyorum
Geçiyorum boydan boya koca
Maviliği yıldız köylüğünü
Aşkın ve yalnızlığın hızını
Kendime benzer bir ülkeyi

Bir yığın tozum ayağımın dibinde

Tez kırların sütünü getirin
Buğdayın tanyerinin soluğunu
İlkyazın ve yaşamın ustalarını bir de
Bir de hiç gidilmemiş yolları
Kendimi yaratacağım yeniden

Başaran

KUŞ BAKIŞI

Yok a canım
güleç yüzlü mezar kızıcılardır
sülük töreninde bu Allahın günü

Davul dümbelek rezillik düğünü

Kitap: Veled-i zinalar diye yazar
tahtı tahtadan tacı ölüm
gören var ölmez kralın öldüğünü

Varıldıkça zamanlara ihanetler büyüdü

Ehram harem bir de haram
yürü var git yenilmişliğinle
gün geceden doğar çünkü

Ölüler diri diriler ölü

Suat Taşer

SABAHATTİN EYUBOĞLU İÇİN

Bir kızgın kaya gölgesinde yattın Hitit'li tanrılarla
yan yana
Ömer Hayyam'la içtin şarabı her yudumda güneşler
düşürdün tarlamıza
Bir İyonya'lı suda yudun yıkadın bozkırlı çocukları
çağdaşladın
Tam da o sıraydı bıçak attılar günün ince boynuna
Saraylar ve Yunus'lar ülkesinde Yunus'tan yana
Karalar ve maviler ülkesinde maviden yana
Aylı yıldızlı bir deniz ağı oldun yürek pahasına can
pahasına.

Mehmet Karabulut

BÜYÜK SANATÇI OLMAK

Afşar Timuçin

Küçük insanların büyük yanları yoktur. Büyük gibi görünen yanları vardır ama, büyük yanları yoktur. «Dolandırıcıdır, değer bilmez, babasını bile satar, ama iyi ressamdır» diyene inanmayın. Kapı aynı zamanda hem açık hem kapalı olamaz. İnsan da aynı zamanda hem büyük hem alçak olamaz. İnsan büyükse alçak değildir, alçaksa büyük değildir. Bizler büyüklüğümüzü yerle bir ederiz ya da büyüklüğümüzü geliştiririz. Küçüklüğünü yıkıp yerine büyüklükler diken de var. Ama, genellikle, büyük büyüklüğe doğru, küçük küçüklüğe doğru yöneliyor. Alçak daha alçalıyor, büyük daha büyüyor.

1871'de *Sarhoş gemi*'yi yazan Rimbaud, 1877'den sonra dünyayı para peşinde kazıyıp duran Rimbaud'nun tanışı bile değildir. Olabilseydi de bir gün bir arada bir yarım saat geçirmek zorunda kalsalardı, şair Rimbaud tüccar Rimbaud'yu eşşek sudan gelene kadar döverdi. Çöküş birdenbire duyurmaz kendini. Yavaş yavaş yok olur insan. İnsan yavaş yavaş bozulur. Elini başkasının cebine yavaş yavaş sokar. Büyük yanlarını iki günde pazara çıkaran adamlar vardır. Oysa bu iki günlük bozulma yavaş yavaş hazırlamıştır kendini. Bozulduktan sonra, ha iki yılda bozulmuşuz ha yedi yılda. İyi bir ressamın bir iki yıl içinde kargaları güldürecek saçmalıkları resim diye sunabilen bir yıkıntı haline geldiğini çok görmüşüzdür, iyi bir şairin birkaç yılda bir meyhane meddahına dönüştüğünü çok görmüşüzdür.

Küçük insanların büyük yanları yoktur. Bu bir insanlık yasasıdır. Küçüklükten büyüklük doğmaz. Kü-

çüklük zaman içinde yerini büyüklüğe, büyüklüklere bırakabilir. Ama bir küçüklük, büyüklük olarak eylemde bulunamaz. Bulunur gibi yapar, tuzağa düşürmek için. Bir alçak, büyük bir ressam gibi görünebilir, ama o hiç bir zaman büyük bir ressam olamayacaktır. Büyük sanatçı olabilmek için büyük insan olmak gerekir. Sanat büyük iştir. Büyük işleri ancak büyük insanlar kıvırabilir. Dünyası küçücük bir adam, yüreği daracık bir adam, aklı kısacık bir adam, ilkeleri sarsak bir adam büyük şair olamayacaktır.

Hiç bir büyük sanatçı gözünü şunun bunun büyüklüğüne, şunun bunun başarısına dikmez. Bir büyük bir başka büyüğü yokederek ya da onunla yarışarak değil, onu benimseyerek varolabilir. Her büyük kendi özelliklerinden ötürü büyüktür. Bir şeyin büyüklüğü, başka şeylerin silinişini ya da gölgelenişini zorunlu kılmaz. Bir sanatçı, büyük sanatçıysa, «Ben büyüdüm, falanca büyükle yarışıyorum» diyemez. Diyorsa, büyüklüğünden değil, küçüklüğündendir. Büyük sanatçı, başka büyükleri saygıyla karşılayan, onlar karşısında saygıyla eğilen adamdır. Büyük sanatçı ilgi çekmek için soytarılıklar yapmaz. Büyük sanatçı büyüklüğe sahip çıkmayan, büyüklüğü kendine konduramayan sanatçıdır. Büyük sanatçı, büyüklüğünü duyurdukları yerde rahatsız olan adamdır. Büyük sanatçı, ben büyük sanatçıyım diye düşünemeyen adamdır. Büyük sanatçı, büyük sanatçı olmak için değil, başka türlü yapamadığı için büyük sanatçı olan adamdır. Büyük sanatçı, her şeyden önce, kendini beğenmişliğin burgacında boğulmamış adamdır. Büyük sanatçı bir doğallıktır, bir olağanlıktır, bir sıradanlıktır.

Siz hiç büyüklüğü çanta gibi taşıyan büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç her girdiği yerde ben falancayım

diye bağırmak isteyen büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç asılsız ihbarlarla yakın arkadaşlarını sorumlu kişilere gammazlayan büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç yükselebilmek için en bayağı yolları kullanan büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç ona buna yardakçılık eden, ona buna kavuk sallayan, en bayağı yayımcının arkasında el oğuşturan büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç yaşamış büyük sanatçıları küçük düşürmek için olmadık yalanlar uyduran büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç en ufak bir eleştiri karşısında kuyruğuna basılmış gibi havaya fırlayan büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç birkaç yılın içinde en solcu partiden en liberal partiye kadar her deliğe rahatça girip çıkmış büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç dün göklere çıkardığı kişiyi bugün yerin dibine batıran büyük sanatçı gördünüz mü? Siz hiç sanatının ticaretini yapan büyük sanatçı gördünüz mü?

Her büyük sanat küçük gözleri kör eder. Büyük sanat çok kişinin, özellikle küçük sanatçıların uykusunu kaçırır. Her büyük sanat bir küçüklüğü, binbir küçüklüğü eleştirir. Küçükler bucak bucak kaçarlar büyük sanattan. Büyük sanatı müzelere, kitaplıklara, arşivlere, büyük sanatçıyı tımarhanelere, hapisanelere, mezarlara tıkadıkları gün bayram edeceklerdir. Bir güneş batınca bir başka güneş doğar. Bir büyük sanatçı göçer, yerini bir başka büyük sanatçı doldurur. Küçük insanlara rahat yok mu bu dünyada? Küçük insanlar, küçük sanatçılar rahat yüzü görmeyecek mi? Görmeyecek. Büyük sanatçılar varoldukça, görmeyecek, göremeyecek. Sel gidecek, kum kalacak.

KEMAL TAHİR'İ ANLAMAK

Ömer Faruk Toprak

Kemal Tahir, 1938 ile 1950 yılları arasında Nâzım Hikmet ile birlikte, yayın alanına kapalı iki insandı. Nâzım'ın cezaevinde yazdığı şiirler, aydınların elinde dolaşıyor, bazıları dost topluluklarında gizli gizli okunuyordu. Kemal Tahir, cezaevine girinceye kadar yazdığı öykülerle fazla etkili görünmemiştir. Ama cins bir çekirdekten işaretler vardı onda. 1941 yılında dört öyküsü, Cemalettin Mahir takma adı ile Tan gazetesinde yayınlanınca iş değişti. Bunlar gerçekten usta bir kalemden gelen parçalardı. O sırada merakla izlendiğini anımsıyorum. O tarihten sonra, Nâzım Hikmet efsanesi ile Kemal Tahir efsanesi birlikte yürümeye başladı. Yani sanat ve edebiyat çevrelerinde, tutuklular evinden onlara ilişkin sızan anılar, yeni şiirler, yeni romanlar söylenir, anlatılır oldu. Nâzım'ın yeni şiirleri var, Kemal Tahir *(Kelleci Mehmet)* adlı bir roman yazmış söylentileri kulaktan kulağa gidiyordu. 1950 yılı ortasına kadar bu efsane sürdü. Çıkarılan af, ikisini de özgür kıldı. Fakat Nâzım, bir yıl kadar sonra yurt dışına çıktı. Adı, tekrar yasak duvarların arkasında kaldı. Kemal Tahir kendi adı ile değil, takma adlarla romanlarını tefrika ettiriyordu. Ancak beş yıl sonra Kemal Tahir adı ile ilk kitabını yayınladı: (*Göl İnsanları:* 1955). Ben buna, adı beş yıl daha tutuklular arasında kaldı diyorum. Düşünülürse acı gerçek kolayca ortaya çıkar: Kemal Tahir 1955'te kırkbeş yaşındadır ve daha bir kitap üzerine adı yazılmamıştır. Edebiyat adamlarınca bilinen bir isimdir ama, ünlü bir yazar değildir daha. *Göl İnsanları,* bir dost basımevince yayınlanmış ve ilgi gör-

müştür. Aynı yıl Remzi Kitabevi ilk romanı *Sağırdere*'yi yayınlar. Satışı pek yavaş gider. Kendisinin ve bazı dostların söylediğine göre bir yıl içinde beşyüz adet zor satmış. 1956'da Aziz Nesin'le ortaklık kurar. Dört romanını, Düşün Yayınevi eliyle, yani kendisi yayınlar. Bu romanların satışı da hızlı değildir. Kemal Tahir adı ile birlikte daha tutuklu iken efsaneleşen imza, ismine uygun eserler vermiştir ama, büyük bir okur kütlesinin önünü kesememiştir daha.

Onunla sık sık konuştukça, bu durumu hüzünle seyrettiğini anımsıyorum. Ama roman yazma hızı kesilmemişti onda. Hattâ bu alandaki çalışmaları, onun soluğunun daha da geniş olduğunu gösteren işaretler veriyordu. Altıyüz yirmiüç sayfalık *Devlet Ana*'yı yazdı. Bu romanı bitirdiği zaman uzun uzun anlattı bana. İlkin Devlet Baba diyecekti. Sonra galiba Tahir Alangu'nun da önerisi ile Devlet Ana adı üzerinde karar kıldı. Sanırım altı-yedi ay içinde ilk baskısı tükendi.

«Artık ses duvarını aştın!.» dedim ona bir akşam üstü.

Sessizce gülümsüyordu. Yıllar süren büyük emeklerden sonra, âdeta tırnaklarıyla koparıp almıştı aslanın ağzından ününü.. Çünkü başka büyük yazarların bir ya da iki eserle vardıkları noktaya o, on tane kocaman kitap yazarak gelmişti. Altın yıllarını, cezaevlerinde, sonra da dışarda gene tutuklu gibi geçirmişti. Ülkemizde, başka hiç bir yazarın benzeri bir yaşamı yoktur. Ya da yaşamı daha değişik koşullar altında geçmiş, bir iki yazar daha gösterilebilir: Kerim Korcan, Hasan İzzettin Dinamo gibi.

1959'larda ustası, çok şeyini borçlu olduğu Nâzım Hikmet'le uzaktan uzağa arası açılır. Kişisel, öznel birtakım sorunlar vardır aralarında. Ayrıntıları belki bir

gün açıklığa kavuşur. Çünkü büyük yazarların kişiliklerine bağlı bütün olaylar dizisi, bir gün yazılır, yazılmalıdır da.. Puşkin ya da Gogol, bugün yılların gerisinde de kalsalar, yaşamları, bu yaşamların içindeki küskünlükler, yanlış davranışlar lif lif aydınlığa kavuşmuştur bir gün.. Bundan ötürü Nâzım Hikmet ile Kemal Tahir gibi iki yazı ve söz ustasının bir yerde kopan ilişkileri, elbet bir gün yazılacaktır.

Kemal Tahir'in Osmanlılık konusunda birbirine taban tabana karşı iki görüşü olmuştur. 1960 yılına kadar, şu sözcükleri birçok kez ondan işittim:

«Bu ülkenin başına ne belâ geldi ise Osmanlılıktan gelmiştir.»

Köyün Kamburu romanını açarsanız, bu sözlerime tanık konuşmalar bulursunuz.

1960 ya da 1961 yılından sonra tutku derecesinde bir Osmanlılık hayranlığı başlamıştır onda. Hattâ bu tarihten sonra, Türk şiirini, bana göre yanlış yorumlara sürükleyen düşüncelere saplanıp kaldığı günler de olmuştur.

Sohbeti çok tatlı, çok renkli bir insandı. Saatlerce konuşur, doğruların yanında yanlışları da çok güzel anlatırdı. Onunla tartışmak, pek nadir yakalanan saatler yaşatırdı insana. Hiç bir zaman, bana göre yanlış olan düşüncelerine kızmadım.

Balzac'ın kişiliğini anlatan kitapları okumuşsanız bileceksiniz, işte onun gibi diyeceğim. Tıpkısı tıpkısına değil elbet. Kemal Tahir'in bazı saplantılarını romanlarında bulamazsınız. Bize anlattıklarının bir bölüğü romanlarına yansımamıştı daha. Yaşasaydı da yansımayacaktı belki. Sol fikirlere ilişkin eleştirilerinin, yayınlanmamış romanlarında da olacağını sanmıyorum. Biraz önce Balzac gibi dedim. Balzac fikren gerici idi, Na-

polyon'a hayrandı. Fakat romanlarında çizdiği yaşamı, toplumu, tamamen kendi dışında, somut olarak verdiği için, dünyanın en büyük gerçekçisi haline gelmiştir. Anlattığı dönemin toplumsal diyalektiğini yansıtan eserleriyle Balzac, gerçekçi yöntem açısından, yirminci yüzyılın sanatçılarına hoca olacak durumdadır.

Kemal Tahir, Osmanlı için ilkin şöyle demiş, sonra böyle söylemiş, beni fazla ilgilendirmiyor. O, bir romancıdır, romanlarına bakıyorum, daha çok. Türkçenin en zengin anlatımını getirdi mi, getirmedi mi? Ben ona bakıyorum. Roman sanatı açısından romanlarının örgüsüne bakmalıyız. Kem küm etmeyi bırakalım. Bunlar usta işi romanlar mı, değil mi? Yanılgılar, saplantılar bir yerde unutulup gidecektir. Sonra Kemal Tahir, birtakım tarihsel belgeler buldukça, bazı doğruları da ortaya çıkarmıştır, yeni yorumlar getirmiştir. Sağlam örgülü romanları yanında, bu yorumları da gözden uzak tutmamalıyız.

Kemal Tahir gibi bir yazara, ömrünün altın çağında neler çektirilmiş? Bir düşünülsün. Bütün bu baskılı zından yaşamına gık demeden katlanan bir kalem elbet, bazen yanlış tepkiler gösterecekti. Olumlu yanları ağır basıyor. Buna göre yargılarımızı dengeli tutmalıyız.

«GÖNÜL HAKKIN EVİDİR»

Selim İleri

Kemal Tahir, tarihsel dönemleri ele alışıyla öbür romancılarımızdan ayrılan bir yazardır. Gündelik olayları, güne ilişkin meseleleri tarih içindeki kökleriyle, boyutlarıyla irdelemiştir her zaman. Çözümü, oluşum anındaki koşullarda aramamıştır yalnızca. Bu açıdan Kemal Tahir'in salt kendine özgü bir romancılık çizgisi olduğunu - en azından bizim romanımız için böyle bir çizgisi olduğunu - rahatlıkla söyleyebiliriz.

Günsel meselelere çözüm ararken tarihsel kaynaklara eğilmek, tarihsel kaynaklardan yararlanmak Kemal Tahir'in belli başlı romancılık anlayışlarından biridir. Kemal Tahir romanını incelerken, sürekli göz önünde tutmalıyız bunu. Tarihsel kaynakların roman için kullanılması; çağın gerisini eşelemeyi değil, tersine bu çağı ve ötesini değerlendirmeyi amaçlar Kemal Tahir romanında... Yazarın araştırıcılık tutkusu, işinin kolayına kaçmayışı, meseleleri enine boyuna saptama özlemi bu anlayışını besleyen itici, güçlendirici nitelikler olmuştur zamanla. Çünkü ilk eserlerinde daha bir gündelik değer ölçüleriyle yetinmiştir Kemal Tahir. Olayı hazırlayan derinlikleri, gizli kalmış ya da üzeri örtülmüş soruları okura ulaştırmamıştır. Okurun çağrışımlar zinciriyle bu soruları düşüneceğine, kendiliğinden bulabileceğine katıldığını sanmıyorum Kemal Tahir'in. Geniş kalabalıklara açılmış yazarlardan bunu beklememeliyiz zaten. Öyleyse ilk eserlerinde, sözgelimi *Sağırdere*'de, *Körduman*'da neden uygulamamıştır ortaya soru atma yöntemini? Bence Kemal Tahir, romancılık anlayışını da, ortaya attığı son derece önemli meseleler

gibi zamanla örmüş, zamanla olgunlaştırmıştır. Günün akışı, günün çıkmazları yazara sayısız ufuk açmıştır. Meseleleri tek tek ele alıştan, bütünlük içinde görmeye doğru yönelmiştir Kemal Tahir. *Devlet Ana* ve *Yol Ayrımı* romanları, yazarın bütünlük kaygısında doruğa ulaştığı eserlerdir. Özellikle *Yol Ayrımı*, Türkiye romanında, daha uzun süre aşılamayacak bir dönemeç noktasıdır. Meselelerle insan arasındaki bağıntıyı en ölçülü, en gerçekçi biçimde verebilmiş bir romandır *Yol Ayrımı*. Hattâ Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu*'ndaki unutamadığım «İnsanlık Sorumu» bölümü bile, bir bakıma *Yol Ayrımı*'nın gerisine düşer.

Ancak, Kemal Tahir romanında, *Devlet Ana*'nın eskiyle gündeşi birlikte, bir arada vermesi bakımından çok ilgi çekici bir yeri vardır... Anadolu Selçuklu Devleti çökmektedir. İnsanı onurlu, erdemli kılan değer çatısı alabildiğine sarsılmıştır. Anadolu toprağı, o güne kadarki zengin ve değişik yönlü kültür temeline tutunamaz olmuştur artık. Dörtbir yandan bozguncu saldırılar başlamıştır. Toprağın bereketlerini sömürmek isteyen düşman güçler türemiştir. İçerde bunlarla işbirliği yapan hainlere rastlanmaktadır. Cana kıyılmakta, Anadolu insanının «ortaklaşa» kullandığı mala göz dikilmektedir. Toprağa bağlı, ekmek yediği toprağı seven insanlardan başkalaştırıcı bir eylem beklenmektedir...

Eylemin sancılarını çeken, eyleme gebe Anadolu toplumunun romanıdır *Devlet Ana*. Günümüze yakınlığı bu noktada toplanmıştır. Yani, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bitinya ucunda yeni bir çekirdeğin kök salmasını, Osmanlıların oluşumunu dile getirirken; günümüz için de gerekli bir eylemin, haklı öfkeler taşıyan bir eylemin yandaşlarına ses yöneltmektedir. Roman,

Anadolu insanının çıkmaz gibi görünen yolları nasıl aşıp geçebilecek bir cevhere sahip olduğunun ifadesidir.

Devlet Ana'yı övenler ya da yerenler, eserin eylemci tutumuna hemen hiç değinmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu anlatmaktan öte bir ereği vardır romanın: Bugünün Türkiye'sinde de çektiğimiz sancıdan toplumu kurtaracak insan potansiyelini tanımlamak. *Devlet Ana*, eylemin hangi insanlarca yürütüleceğini, sağlıklı biçimde sonuçlandırılacağını işaret eder. Kemal Tahir, büyük kentlerin varlıklı, rahat koşullarda yaşayan insanlarına eylemciliği yaraştıramaz. Kavganın gerçek sahiplerini hatırlatır. Dolayısıyle tedirgin edecek kertede gerçekçi, dürüst bir dünya görüşünün savunucusu olma durumuna erişir. Kavgaya inanmakla kavgaya katılmak arasındaki kesin ayrımı belirler. Düzene başkaldırmakla, düzeni başkalaştırmak arasındaki gidiş-gelişleri irdeler demek istediğim. *Yol Ayrımı*'nda da görebiliriz bunu. Selim Nuri'yle gazeteci Murat'ın kişiliklerinde örnekse. Gazeteci Murat, bütün inanmışlığına rağmen sık sık «orta tabaka aydınının» duyarlıklarıyla yaşamını çizer. Oysa Selim Nuri, geldiği katın göz kamaştırıcı cevherine, doğayla göbek bağını koparmamışlığına bilinçlilik kavramını da katarak apayrı bir yaşayışın temsilcisidir. Yeni bir düzenin getireceği insanlardandır Selim Nuri. *Devlet Ana*'da çürümüşlüğe, kokuşmuşluğa boyun eğmeyen yiğit insanların 1930'lardaki uzantısıdır düpedüz.

Kemal Tahir «Köleliğe karşı, Frenk soygununa, zulmuna, ırz düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alınteriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez...» dedirtiyor Osman Bey'e. Yazarın savunduğu düzenin belirgin daya-

naklarını bulabiliriz bu sözlerde. Köleliğe, soyguna, talancılığa, zulme, kötülüğe yer yoktur; insanlara hoşgörüyü, dayanışmayı, güvenli yaşamayı getirmelidir düzen. Gene Osman Bey'in ağzından söylüyor Kemal Tahir, *Devlet Ana*'da: «Din yaymaya çabalamayacağız. Tersine, herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiç bir üstünlük tanımayacağız!» Tarihsel süreçte ileri sürülen, temeli belirlenen düzenin kurulup kurulamadığı ayrı bir meseledir. Önemli olan, Kemal Tahir'in toplumcu dünya görüşünü Osman Bey'in aracılığıyla açıklamasıdır burada. Nitekim, *Yol Ayrımı*'nda kuruluş temelini sarsan davranışları yüzünden bir Osmanlı padişahına, Kanunî Süleyman'a şiddetle karşı çıkar; kanunsuzluk dönemini açtığını söyler bu padişahın Kemal Tahir.

Romancının *Devlet Ana*'da Türkiyeli insanları «din, soy, varlık» bakımından birbirlerinden üstün tutmaması hayli gözden ırak kalmıştır her nedense. Kitabı kendi anlayışlarının bir ifadesi biçiminde görmeye çalışan sağcı toplulukların Demircan'ın öldürülüşü karşısında neye uğradığını şaşıran Pop Markos'u, «Ben süreceğim Demircan'ımızı öldürenlerin izini...» diye bataklıklara yürüyüşünü nasıl yorumladıklarını bir türlü kestiremem. Ya da Liya'nın kardeşi Mavro'ya kucak açan Bacıbey'in şu sözleri: «Oğlumun yerine oğul buldum! Vermem!» Aynı şekilde, ilericilik adına Kemal Tahir'i yerdiklerini sananların ondaki sınırsız insan sevgisini, dürüst insanlara duyduğu sevgiyi görmezden gelmeleri çok şaşırtıcıdır.

«Hakkınız helâl edin / Geldik yol ayrımına» dizelerinden yararlanır Kemal Tahir. Bugünü açıklayan en güzel dizeler diyebilirim. Bir yazarın saygıdeğer çabasını hiçleyenlere vereceği en güzel cevap hem de.

Gene *Devlet Ana*'daki çok sevdiğim şu sözleri Kemal Tahir'in: «Dinle gör ne söyler, Âdem ejderhası, derviş Pîr Elvan! Sözün aslı gönüldür. Gönül hakkın evidir.» Kemal Tahir, gerçekten de, ödünsüz gerçekçiliğine rağmen gönül sesine değer vermiş; gönül soluğunu her fırsatta duymuş ve duyurmuş bir yazardır. Hak kavramının gönülde toplandığını ileri sürmesi; düzenin çürümüşlüğüyle yitirmeye başladığımız birtakım başka erdemleri, sarsılmaz değer ölçülerini çağrıştırıyor bana: Hoşgörü, sevecenlik, namus, onur, dürüstlük, sözünden dönmezlik, vb. Bir de insana sahip çıkma, insanı yalnızlığıyla başbaşa bırakmama, tökezlediği yerde kurtarma güçlülüğü. Bacıbey'in Mavro'ya beklenmedik anda sahip çıkması gibi.

Helâlleşilmesi gereken yol ayrımı, bunların tümünü taşıyanlarla taşımayanları ilgilendirir. Taşımayı özleyenlere sayısız yol açmak, sayısız olanak sağlamalıdır güçlüler. Anadolu insanının cevherli kişiliğinden yola çıkarak tanıtlar dediklerini Kemal Tahir. Büyük kentlerde, masa başlarında memleketi kurtarmak isteyenlere akılla, bilinçle karşı koyar. Düzenin çürümüşlükten nasıl kurtulacağını konuşanlara cevabı açıktır: «Halk gelecek.. Gülersin! Her çeşit aydınlarımızın yanına lütfen inmek istedikleri uydurma halk değil... Bizim gerçek halkımız... Bizden başka bir insan türü olmayı sürdüren halkımız... Hiç su katılmamış yerli.» *Devlet Ana*'da tanımladığı kavga sahibi insandır, *Yol Ayrımı*'nda yeniden varlıklarını hissettirirler okura. «İşte bu halkın içinden, bizim sefil etkimizi yere çalacak yeni bir yerli insan türü çıkacaktır. Ben umutluyum, er-geç çıkacaktır. Bunlar, burdan başka bir yere sığınamayacak, kendi halklarından başka topluluklara katılamayacaklarını kesinlikle idrak etmiş, namuslu adamlar oldukları için

er-geç kendi işlerini kendileri görmek için çıkacaklardır ortaya...» Kemal Tahir, inançlarıyla, romancılık tutumuyla başta kendisi olmak üzere dönemleri, dönemlere bilir bilmez yön vermiş kişileri, dönemlerin ahlâk anlayışını kıyasıya eleştirmiştir her eserinde. Bir içtenlik ve doğruluk savunucusudur. Olayları sık sık ters yüz edişi, tekrar tekrar dönüp bakarak yorumlayışı, kalıplaşmış düşünceleri sarsalaması yazarı dinamik bir yapıya vardırmıştır. *Yol Ayrımı*'nı doruk sayarken kanıtlarım, bu ters yüz edişte bütünlenir.

Kemal Tahir'in onca ters yüz edişte vazgeçmediği hemen hemen tek şey «kendi işlerini kendileri görmek için» çıkıp gelecek halktır.

o

YENİ UFUKLAR

bu sayısı ile yirmibirinci yayın yılına girmiş bulunuyor. Sürekliliğini, özellikle abonelerinin ve öbür okurlarının yakın ilgisine borçlu olan dergimizin yaşaması ve daha da gelişmesine bütün gücümüzle devam etmek kararındayız. Sayın okurlarımızdan ilgilerini sürdürmelerini dileriz.

KARA

Mehmet Salihoğlu

Bir rengin adıdır kara, değil mi? Güneşin bütün ışınlarını yutan obur bir rengin adı. Evet, öyle türemiş dilimizde önce; ama orada, o çizgide kalmamış ki! Renk olduğuna bakmadan tutmuş nice deyimlere, nitelendirmelere kol kanat germiş. Arada bir de sanki kendini korkunç göstermemek için, kaşa, göze, saça, hem de sevgilinin kaşına, gözüne, saçına konmuş; onları büyülü, çekici, sıcak kılmış, dilden dile dolaşarak, dolaştırarak mesel olmuş, masal olmuş, olmuş da olmuş!

Kara'nın serüveni bitmez ki! Hele bizim ülkede! Onu her gün kullanarak geçinenlerimiz bile vardır. Kötü anlamı, şimdilik önde. Daha nerelere varacağı da belli değil... İşin acı yanı da bu değil mi?

Onun, *ak akça kara gün içindir, kara taştan su damla damla akar, aramıza kara kedi girdi, kara çal biri tutmazsa öteki tutar* gibi ata sözleriyle, deyimlere girmiş anlamı, sevgilinin kaşında, saçında, gözünde yüklendiği o büyüleyici güzelim anlamın ne denli dışındadır!.. Gün yirmi dört saat, onu katran gibi ellerine bulayıp güneşin üstüne çekme yarışına girenlerimiz bile var.. Seslerini, varlıklarını ancak kara çalarak duyurmak isteyenlerimiz bile var.. Hem de tümen tümen..

Kara ile karanlık birleşik, kardeş iki anlamın, kavramın adları, doğru. Kara derken karanlığı, karanlık derken karayı düşünmemek elden gelir mi? Gelmediği için de, karanlık, kötü niyetli kimselere ana dilimizde kara niyetli deriz çoğu kez. Bu karanlık kara niyetliler, başarılı, dürüst, çalışkan, ilerici, ülkücü ve yaratıcı in-

sanları, oldum olası çekememiş, onlara hep kara çalmak istemişlerdir. Eski deyişle, iftira etmişlerdir onlara! Neden? Çünkü kendileri çoğunlukla bir baltaya sap olamamış, dürüst yolların güçlüklerine, eziyetlerine, acılarına, yoksunluklarına katlanma yürekliliğini, gücünü, sabrını gösterememiş; o yollardan ancak bir rüzgârın önüne katılarak geçmeyi beceri sayan çıkarcı, tembel, yeteneksiz kişilerdir de ondan... Böyle olduğu için de başarılı, dürüst, ülkücü insanların, Atatürkçü, ilerici aydınların kendi yanıbaşlarında parlamalarına katlanamazlar. Onların parlaklığının kendi hiçliklerini, olumsuzluklarını daha da meydana çıkaracağı telâşına, korkusuna kapılırlar. Kapılınca da, iki ellerini katran fıçısına batırır, durmadan o başarılı, dürüst, yurtsever insanların ak görüntüsü üzerine kara çekmeye çalışırlar! Artık bunun için uyduramayacakları yalan, saçmayacakları ağu, çalmayacakları kapı yoktur. Jurnalcılar, o kıskanç asalaklar da hep bu yeteneksiz, başarısız, tükenik kimseler arasından çıkmıyor mu?

Bu gibi onursuz, olumsuz kimseler, daha çok, toplumun sarsıntılara uğradığı bunalımlı günleri, kaçınılmaz bir fırsat sayarak, etkinliklerini arttırırlar. Bir çıkar elde etmek, bir post kapmak ve bunun için de gerçek yerleri olan çukurdan, güçlü kişilere yüksek görünmek heves ve hesabıyle, çevrelerindeki dürüst, yüksek, çalışkan, erdemli insanları durmadan aşağılarlar. Böylelikle de bir boyut, bir yükseklik kazanabileceklerini sanırlar. Ne yazık ki, zaman zaman geçici bile olsa amaçlarına da ulaşır, kendilerinden yüz kez daha dürüst, çalışkan, yurtsever, aydın, yaratıcı kimseleri gözden düşürerek, onları onulmaz acılara, ezintilere, zararlara da uğratabilirler. Çünkü her alçak, kendine inanan birkaç budala her zaman bulabilir. Acı olan, umut

kırıcı olan, bu gibi ahlâksız, çıkarcı kimselerin, toplumda var olması değil, zaman zaman onlara inanılması, onların etkisinde kalınılabilmesidir. Yani, güpegündüz güneşin katranla sıvanabilmesidir. Ve bu çirkin oyunlara, zaman zaman kimi yetkili kimselerin bile araç olabilmesidir!

Tutucu, gerici çevrelerin, kimi zaman bayrağı haline de gelebilen o karalayıcı kimselerin içlerini kemiren aşağılık duygularıyle, kıskançlıklarıyle, yeteneksizlikleriyle ve kendilerini nerde ise hasta eden bencilliklerıyle durmadan pompaladıkları şey ise, gerçekte, yeteneksizliklerinin, kıskançlıklarının, erdemsizliklerinin bize bir gülle, bir top diye yutturmaya çalıştıkları cılız balonudur.

Bu gibilerin çoğu, aynı zamanda büyük çıkar kümelerinin de bilinçli bilinçsiz maşalarıdırlar. Bundan dolayı değil midir ki, Anayasamız ne derse desin, hazır buldukları, dudaklarını musluklarına yapıştırdıkları eskimiş bir düzeni, halkın, ulusun, kamunun yararına değiştirmek söz konusu olunca, ortalığı gürültüye boğuyor ve onu daha iyi, daha ileri, daha dengeli bir duruma getirmek isteyen gerçek Atatürkçüleri, gerçek ulusçuları, yani nice namuslu yurt çocuklarını, türlü yalanlarla, iftiralarla karalamaya, gözden düşürmeye çalışıyorlar. Akılları sıra kendilerini «milliyetçi», Atatürkçü göstermeye yeltenenleri bile var! Ama böyleleri «ben de Atatürkçüyüm» derken gülünç olmaktan bir adım ileriye de henüz gidebilmiş değillerdir. Neden ki, milliyetçiliğin de, Atatürkçülüğün de temeli, önce dürüstlüktür, halk sevgisidir, düşünce saygısıdır. Düşünceye saygısı olmayan, gerçekleri çiğneyen, karanlığın türküsünü söyleyen, insanları sömüren, çıkarcı, bağnaz kimseler Atatürkçü olamazlar. Atatürkçülüğün alfabesinde akıl-

cılık vardır, bağımsızlık duygusu vardır, ulusal onur vardır çünkü. Bu gerçekleri gözden ırak tutan yöneticiler, oyuna gelen politikacılar, gürültüye pabuç bırakan herkes, altının kalpını halisinden ayıramamanın acısını yalnız kendileri çekmekle kalmaz, ulusumuza da, onu kuşaktan kuşağa çektirirler. En azından, olumlu nice yurt çocuklarının etkin güçlerinden, yaratıcı katkılarından ülkeyi yoksun bırakırlar. Nitekim, dün böyle olduğu gibi, bugün de ne yazık ki, böyle olmaktadır. Hem de acı deneylerden sonra!.. Ama ders alan kim?!. Bir sil baştandır gidiyoruz ki sormayın. Uğrunda ne acılar çektiğimiz, nice kanlar döktüğümüz bir Anayasaya bile katlanamaz olduk üç-beş yılda. Yazıklar olsun bize!

Yetkililerden, yöneticilerden bu ulusun dileği, başları dara düştükçe Anayasa değişikliğine kalkışmaları değil, onun yüksek insanlık, yani Atatürk ilkeleriyle örülmüş ruhunu ayakta tutmaları, onu uygulama alanına yansıtmalarıdır. Yüz-yüzelli yıllık Batılılaşma, çağdaşlaşma, dolayısıyle özgürlük, demokrasi savaşımızın ulaştığı ve yalnız bizim kuşağın bile uğrunda iki kez kardeş kavgasına düştüğü lâyik, sosyal ve demokratik Anayasamızın özünü, birtakım geçici etkenlerin yarattığı telâşla geriye götürücü ve bozucu bir biçimde değiştirmeye kalkışmak, yarınlar için yeni bunalımların tohumunu ekmek değil de nedir? Atatürkçü Türk Anayasası, beceriksiz, tutarsız birtakım politikacıların şamar oğlanı değildir. Bilinmelidir ki, çağdaş hukuk devletinin de, demokrasinin de temel ilkesi, idarenin yargısal denetimidir. İnsan haklarının, devlete karşı güvenceye bağlanmış olmasıdır. Bunu Anayasadan çekip çıkarmayı ve düşünce özgürlüğünü kısıtlamayı düşünenler, hangi demokrasiyi, hangi cumhuriyeti, hangi hu-

kuk devletini kime karşı savunuyorlar? Anayasamızın özü, bu ilkelerle yoğrulmuş değil midir?

Onun her maddesinde, başta Atatürk olmak üzere, sayısız çileli kuşakların hakkı vardır; ulusal bağımsızlık savaşımızın, özgürlük savaşımızın kan, ateş ve gözyaşına karışmış anıları, ürünleri vardır. Unutmayalım ki, sel gider kum kalır ve «yaşam küçük olmayacak kadar kısadır!»

o

FIRTINA

Her yüreğin bir fırtınası vardır
Yaşarız günü gelince
Oralardan getirip ak ellerimizi
Sevinin maviliğine banarız.

AYDINLIK

Aydınlanır yüreğim
Gülüşün değince dişlerime
Kara gözlerinin derinliğinde
Yaşamın türküsü kımıldanır.

Muhsin Küfeli

SOSYALİST HÜMANİZMA

Tadeusz Kotarbinski

Hümanizmanın sosyalist olması sosyalizmin hümanist olması şartına bağlıdır. Bunun tersi de söylenebilir. Ama sosyalizm, hümanist bir sosyalizm olmak için ne olmak zorundadır? Geleceğin filozoflarına ya da hümanistlerine, özellikle de felsefe ve insan bilimleri öğretmenlerine mantık dersleri veren bir üniversite profesörü olarak, böyle bir soruyu mesleğim açısından ele alıp cevaplandırmaya çalışacağım. Biz üniversite mantıkçılarına düşen görevlerden biri, belli bilimlerin öğretiminde kullanılması gerekli sözcük ve deyim sorunlarıyle ilgilenmektir. Bu alanda ağır basan ana sorun da, kavramların bir açıklık kazanması sorunudur. Bizler genellikle anlamını bir çeşit sezgi yoluyle kavradığımız kelimeleri kullanırız, ama ne bu kelimeleri meydana getiren ögelerin tek tek anlamlarını, ne de genel yapılarını biliriz. Mantıkçılar, deyimlerin anlamlarını kurma sanatı olan, ayrıca bu deyimlerin analitik tanımlarını hazırlamaya çalışan mantıksal semiotik ile ilgilenirler.

Böyle bir tanım, düşünülen dil biçiminin anlamını oluşturan ögelerin herbirini belirler ve bu ögelerin özgül bir bütün halinde birleşme tarzlarını gösterir. Ama insan, çoğunlukla, kendisine yakın olan bir sorunu çözümlemekle yetinir ve düzenleyici tanım, analitik tanımın yerini alır. O zaman da, düşünülen kelimedeki ayrıntıların anlamını derinleştirmeye gidilmez, ama buna karşılık, yeni kullanım için, bu kelimeye yüklenen anlamın yapısı ve ögeleri düzenlenir. Böyle bir düzenleme yapılırken de, yüklenen bu yeni anlamın (kelimelerin

bildirisi) kelimenin alışılagelmiş kullanımındaki anlamından çok uzaklaşmamasına dikkat edilir yalnızca. Ben de bu yazımda «hümanist sosyalizm» deyiminin bir çeşit anlam düzenlemesini yapmaya çalışacağım.

Buradaki «sosyalizm» kelimesinden ne anlamalıdır? Bu konuda çok çeşitli görüşler vardır. Sosyalizmden çoğunlukla, bir çeşit sosyal sistem tipi anlaşılır. Ama burada böyle bir sistem türünü belirleyen şeyin ne olduğunu araştırma değil söz konusu. Bununla beraber, burada göze çarpan bir anlam belirsizliği üzerinde durmak gerekir. Gerçekten de «sosyalizm» kelimesinden başka anlamlar da çıkarılmaktadır. Örneğin, sosyalizm kelimesinden sistemin kendisi değil de amacı, bu sisteme yönelmek ya da bu sistemin gelişmesini veya sağlamlığını gözetmek olan pratik de anlaşılır. Böyle bir ayırım, özellikle, hümanist sosyalizm sorunu ortaya atılınca önem kazanır. Bu sosyalizmi uygulamaya çalışırken, ayrıca, onun yönetici eğilimi ile gerçekleşme çabalarını ayrı ayrı ele almak gerekir. Bizce en uygunu, özellikle sosyalizmin hümanist yanı ile ilgilenmek, her şeyden önce de, sosyalizme hümanist diyebilmek için gerekli olanı, sonra da amaçlarını gerçekleştirmek için uymak zorunda kaldığı koşulları incelemektir.

Önce sorunu daha genel bir biçimde ele alıp, hümanist ülkünün ne olduğunu araştıralım. Kısaca diyebiliriz ki, insanlara iyiliği dokunacağını düşünerek yapılan her davranış hümanist bir nitelik taşır. Ama burada şüpheli bir durum çıkar karşımıza: Acaba, insan şu ya da bu şekilde başka insanlara yönelmeyen bir amaç güdemez mi? Şüphesiz ki güder. Yığınla örneği vardır bunun. En tipik olanı, çoğu dindarların, insanlık sorunlarına ikinci derece önem verircesine, en son ve en büyük amaç olarak Tanrı'ya yönelmesi, onu yü-

celtmesidir. Demek oluyor ki, insanî ülkülerin karşısına başka şeyler de çıkmaktadır.

Ne var ki, kişiler için (bazıları *insan için* der) yararlı olan herhangi bir şeye yönelmeyi, hümanizmanın yeterli bir özelliği olarak kabul etmek zordur. Yalnız kendi rahatını düşünen bencil insana hümanist diyemiyeceğimiz gibi, yalnız kendini düşünen insan topluluklarına da diyemeyiz.

«Kişiler için», «insan için» sözlerinin hümanist bir nitelik taşımasını istiyorsak, onlara, «evrenselci» bir anlam yüklememiz gerekir. «Evrenselci» demek, özellikle ayrı ayrı insanları değil, genel olarak, insanları, daha doğrusu insanı düşünen demektir. Soruna bu açıdan bakınca, ne yalnızca kendi sosyalist yapılı ülkesindeki yurttaşlarına rahat bir hayat sağlamak isteyen millî sosyalizmi - bütün öteki değerlerine rağmen -, ne de yalnızca işçi sınıfını kapitalist sömürü baskısından kurtarmayı amaçlayan sosyalizmi hümanist olarak nitelendirebiliriz. Ama, genellikle kişileri, ya da insanı ele almak ne demektir? Bu deyimlerin anlamı, insan türü, yani bir bütün olarak kabul edilen insan; ayrı ayrı her insan ve insan tabiatı açısından yorumlanıyor. Birinci yoruma örnek olarak, herhangi birinin, insan türünün yok olup gitmesinden, ya da *homo sapiens* türünün, kendisini tehdit eden kuvvetlere (felâketler, salgın hastalıklar v.b.) karşı koyamamasından korktuğu durum gösterilebilir. Burada, sosyalizme arzu edilen bir sistem gözüyle bakanları hümanist sosyalist sayabiliriz. Çünkü sosyalizm, atom bombası ya da alkol ve uyuşturucu maddeler gibi giderek artan genel tahribat etkenlerine karşı saldırıya geçmektedir. Ama, her şeye rağmen insan türünün dünyadan silinmesine yol açan, onu toptan yok olmaya zorlayacak güçler tam anlamıyle

ortadan kalkmamıştır. Bu güçler, tabiata hükmeden insan türünün bu egemenliğine son verebilirler. Sosyalizmi sosyal bir sistem olarak, felâketlere karşı bir garanti olarak gören kimse (gerçeğin evrimindeki dinamiklik insan türünü tehdit eder ve insanoğlu bu nedenle sosyalizme bağlanır) hümanist sosyalizm taraflısı olarak nitelendirilebilir.

Ama öte yandan bu nitelendirme sosyalizmi kabul edenlere de uygulanabilir, çünkü onlara göre sosyalizm, insanoğlunun rahatını sağlama ve bu rahatlığı sosyal sisteme bağlama gücüne sahiptir. Böyle düşünen birçok insan vardır.

Edebiyatta da bir evrenselcilik kavramı buluruz. Bu kavram, *homo sapiens*'in biyolojik türüne özgü kalkınma isteklerinin en yüksek noktaya erişmesine imkân veren ve insan tabiatını (o ana kadar hep gizli bir güç olarak kalan tabiatını) geliştirmeyi sağlayan koşulların yalnızca sosyalist sistemde görüldüğü düşüncesini savunur.

Yukarda yapılan ayırımlar, sosyalist hümanizmanın çeşitli açılardan yorumlandığını - bu yorumlar bugün için de geçerlidir - ortaya çıkarmaktadır. Ama bu ayırımların, çağımızdaki bilimsel tartışmalarda antitez bütünlüğünü (hümanist sosyalizm ve karşıtı) de ortaya çıkardığını söylemek haksızlık olur.

Hümanizmaya karşı çıkan tutum ve davranışı nasıl adlandırabiliriz. Böyle bir tutumun adı, hiç şüphesiz, totalitarizmdir. Bu karşıtlığın özüne varabilmek için, taraftarlarının kafasında sosyalizme olan bağlılığı haklı gösteren son amaçların çözümleme alanından çıkmak ve sosyal davaların uygulanmasıyle ilgili görüşleri incelemek gerekir. Ortaya çıkan ayırımların yararı, yalnız bu plân üzerinde tam bir açıklığa kavuşabilir.

İnsan hayatının trajik yanı - her trajik olan şey gibi - ayrı ayrı bilinen çeşitli pozitif değerlerin tam bir uyum halinde birlikte varolmamaları ve en aşırı durumlar içinde yer alarak birbirleriyle mücadeleye girişmeleridir. Yalnızca erdemler ile kötülükler birbirlerine meydan okumazlar; erdemler de kendi aralarında birbirleriyle çatışırlar. İşte sosyalist ülkelerde de aynı duruma rastlanmaktadır. Bir yandan, bir bütün olarak kabul edilen insanlığın duyduğu kaygıya saygı gösterilmesi gerekir. Öte yandansa, bu bütünü oluşturan «ben»ler, kendilerine de saygı gösterilmesini isterler. Çokluk ile *monad*'ın *(yalın, bölünmez töz)* karşı karşıya gelmesinde birtakım uyumsuzluklar göze çarpmaktadır. İnsan türünden oluşan o büyük ortak hayatın, güç durumlar yaratan ve giderek artan tehlikelere karşı koyabilmesi için büyük çapta örgensel *(organik)* olması gerekir. Ve başlıca tehlikenin insan-dışı tabiattan değil de insanın kendisinden geldiği inancı, kendini bütün düşünenlere korkusuzca ve zorla kabul ettirir. İnsanlığı en çok tehdit eden, gerçekten de insanların kendisidir. Onlar, bütünün başarı şartlarına boyun eğmeği ve *kollektif hayat* için gerekli olan görevlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesini isteyen kollektif ve düzenli bir hayat yaşamayı bilmelidirler. Karşımızda biyolojik organizma birimi vardır, ve insanlık tarihi, orduların yapısında bize benzer bir örnek sunmaktadır.

Ama bütün bunların karşısına tamamiyle yasaya uygun başka bir bilinç çıkmaktadır. Her birey bir *monad* olma duygusu içindedir. Yine her birey, bireysel özelliğini duymakta, bağımsızlığını arzulamakta ve gerçekliği arayan kişisel düşünce başkasının yargısına güvenemiyeceğini ve insanı dünyadaki öteki varlıklardan ayırdeden kaynağın kendi sonsuz olanakların-

da bulunduğunu anlamaktadır. Bu kaynak, tükenmeyen ve yaratıcı olan yeniliklerin kaynağıdır. Ve monad, kendini örgüt mekanizmasına bir dişli çark olarak bırakmaz. Hümanist sosyalizm, bu iki yönetici eğilimi birleştirmeyi, aynı zamanda da örgensel insanlığın, monadlardan oluşan insanlığın duyduğu kaygının yönergelerini bulmayı bilmelidir.

(Çeviren: *M. Rıfat Sabahattin*)

o

BİZE GELEN ESERLER

- *Zebra* (Şiirler): Behçet Necatigil, DE Yayınları, İstanbul 1973, 5 TL.
- *Ben Severek Büyürüm* (Şiirler): Turgay Gönenç, Dost Yayınları, Ankara 1973, 5 TL.
- *Tek Atlı Tekin Olmaz* (Masallar): Ümit Kaftancıoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, 10 TL.
- *Şafak Sisi Silinirken* (Şiirler): Mahir Ataseven, Memleket Yayınları, Ankara 1973, 7,5 TL.
- *Bulanık Yöre* (Şiirler): N. Rasim Özsoy, İstanbul 1973, 10 TL.
- *Boğaç Han* (Destan Oyun): Füruzan Toprak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1973, 7,5 TL.
- *Ay Işığı* (Şiirler): Ömer Faruk Toprak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1973, 5,5 TL.
- *Çözülme:* Rasim Özdenören, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1973, 7,5 TL.
- *Umut Toprakları* (Roman): Liviu Rebreanu, Çeviren: Gülen Fındıklı, Yöntem Yayınları, İst. 1973, 15 TL.
- *Seçme Mektuplar* (Gençlik Yılları): Goethe, Çeviren: Melâhat Togar, Millî Eğitim Yayınları, İst. 1972, 4 TL.

ROMAN
I

Guy de Maupassant

Niyetim hiç bir zaman, burada, gelecek eseri savunmak değildir. (1) Tam tersine, anlatmaya çalışacağım düşünceler ve görüşler daha çok, «Piyer ve Jan»da başladığım psikolojik roman türünün eleştirisini gerektirecektir.

Genellikle roman üzerinde durmak istiyorum.

Her yeni kitabı çıktığında, kendisine eleştirmeciler tarafından sataşılan, dokunaklı sözler yöneltilen yazar sadece ben değilim. Övgü dolu tümceler arasında, aynı kalemden çıkmış şu sözlere her zaman raslarım:

«Bu eserin en büyük eksiği, gerçek anlamda bir roman olmamasıdır.»

Kendisine aynı üslûpla, şöyle bir karşılık verilebilirdi:

«Konu edinmekle eserime büyük bir onur kazandırmış olan sayın yazarın en büyük eksiği, bir eleştirmeci olmamasıdır.»

Gerçekten, bir eleştirmecinin başlıca nitelikleri acaba nelerdir?

Eleştirmecinin tutumu, eseri iyice incelemeden önce yargılara gitmemekle belirlenir. Bir romanı, hiç bir sanat akımına bağlamadan anlaması, onun özelliklerini ayırması, en karşıt eğilimleri açıklaması ve çeşitli sanat akımlarını daha önceden, ayrıntılı olarak bilmesi, eleştirmeciden beklenen nitelikler arasındadır.

Böylece, Manon Lescaut, Paul et Virginie, Don Quichotte, Les Liaisons Dangereuses, Werther, Les Affinité électives, Clarisse Harlowe, Emile, Candide, Cinq-

Mars, René, Les Trois Mousquetaires, Mauprat, Le Père Goriot, La Cousine Bette, Colomba, Le Rouge et le Noir, Mademoiselle de Maupin, Notre-Dame de Paris, Salambo, Madame Bovary, Adolphe, M. de Camors, L'Assommoir, Sapho... ve benzerlerinden sonra hâlâ, «Bu bir romandır ve bu değildir» diye yazmaya kalkışan eleştirmeci bana, yeteneksizliğe çok benzeyen bir anlayışla nitelenmiş görünür.

Böyle bir eleştirmeci, roman denildi mi, herhalde, birincisi gösteri, ikincisi olay, üçüncüsü sonuç olan üç perdelik bir oyun tarzında düzenlenmiş, az ya da çok olasılı bir serüveni anlıyor.

Gösteri-olay-sonuç zincirlemesine bağlanan eserler de, bu gibi bağlanmalardan uzak bütün öbür yazı biçimleri kabul edildiği takdirde, kabul edilebilir bir türdür.

Bir romanın roman sayılması için, yukarıda belirttiğim kuralın dışında yazılmış bir hikâyenin ille başka bir ad taşıması mı gerekiyor? Eğer Don Quichotte bir romansa, le Rouge et le Noir başka bir şey mi? Şayet Monte-Cristo romansa L'Assommoir değil mi? Goethe'nin Affinités électives'i, Dumas'nın Les Trois Mousquetaires'i, Flaubert'in Madame Bovary'si, M.O. Fauillet'nin M. de Camors'u ve M. Zola'nın Germinal'i arasında bir karşılaştırmaya girişilebilir mi? Bunlardan hangisi romandır? Bu yalnız eleştirmecinin bildiği kurallar nelerdir? Nereden çıkıyorlar? Onları kim kurmuş; hangi güç, hangi nedenin yüzü suyu saygısına?

Ne ki, bu eleştirmecilerin bir romanı oluşturan ve roman olmayan bir diğerini ayıran şeyleri güvenli ve kesin bir şekilde bildikleri sanılıyor. Bu, hakçası, eser vermeksizin, bir akıma saplanıp kaldıklarını ve kendi tuttukları romancıları gibi, estetik görüşleri dışında an-

laşılıp yazılmış bütün eserleri sepete attıklarını gösterir.

Zeki bir eleştirmecinin ise tam tersine, daha önce yazılmış romanlara en az benzeyen yanları toplaması, gençleri, elinden geldiğince, yeni yollara, denemelere iletmek için yüreklendirmesi gerekirdi.

Bu arada bütün yazarlar, Victor Hugo gibi M. Zola da, kesin ve her çeşit tartışmadan uzak bir yazı, roman denildi mi yalnız kişisel sanat anlayışları ile görüşlerine uygun roman tarzını öne sürmekte direndiler. Oysa, edebî yetenek, özel düşünmek, görmek, anlamak ve yargılamak biçimi olan özgünlüklerle oluşacak bir şeydir. Böylece, romanı, sevdiği romanlardan aldığı düşünceye göre tanımlamakta ve belli, değişmez yazarlık kuralları bulunmasını öne sürmekte direnen eleştirmeci, yeni bakış açıları, yeni özler ve biçimler getirmek isteyen sanatçı mizacı ile her zaman boğuşacaktır. Eleştirmeci adına yaraşacak bir eleştirmeci, eğilimsiz, önyargısız, daha önceki seçimlerine bel bağlamamış, tutkusuz bir çözümleyiciden başka bir şey olmamalıdır. O, bir tablo eksperi gibi, önüne konan şeyin sanat değerinden başka bir şeye paha biçmemelidir. Her şeye açık olan anlayışı, insan olarak sevmediği ve yargılayıcı olarak anlaması gereken kitapları bile ortaya çıkarmak ve övmek için, kişisel tutkularını ve zaaflarını bir yana bıraktırabilmelidir.

Gelgelelim, eleştirmecilerin çoğu, genellikle bizi, hemen her zaman haksızca azarlayan, ya da ilgisizce, ölçüsüzce öven okuyuculardan başka bir şey değildirler.

Bir eserde, yalınkat ruhunun doğal eğilimlerinin hoşnut edilmesini arayan okuyucu, yazardan, öbürlerinden baskın olan bu eğiliminin karşılanmasını, yatıştırılmasını ister. Ülkücü, şen, şuh, kederli, düşsever ya da

olumlu düşüncelerine hoş gelen parçaları ve eseri hemen her zaman dikkate değer görür, onu *iyi yazılmış* olmakla nitelendirir.

Özetle, toplum, bizlere:

«Beni avut.»

«Beni eğlendir.»

«Beni tasalandır.»

«Benim acıma damarımı kabart.»

«Beni düşlere daldır.»

«Beni güldür.»

«Beni titret.»

«Beni ağlat.»

«Beni düşündür..»

diye bağıran birçok gruplardan meydana gelir.

Yalnız birkaç seçkin kişi, sanatçıya:

«Bana mizacınıza göre en uygun gelen şekilde güzel bir şey yapınız, der.»

Sanatçı dener, başarır ya da başaramaz.

Eleştirmeci sonucu, uğraşının doğallığından başka bir şeyle ölçmemelidir. Eğilimlerle uğraşmak ona düşmez.

Bunlar daha önceleri bin kez yazılmıştır. Onu her zaman yinelemek gerekecektir.

Bize yaşamın biçimi ve aslı değişmiş, insanüstü, şairane, etkileyici, hoşa gider ya da görkemli görünüşlerini vermek isteyen edebiyat okulları ve akımlarından sonra gerçeği, ancak gerçeği, bütün gerçeği göstermeyi amaçlayan bir gerçekçi ya da doğalcı (natüralist) akıma sıra gelmiştir.

Bu pek ayrı sanat kuramlarını, eşit bir ilgi ile kabul ve oluşturdukları eserleri, doğdukları genel düşünceleri a priori kabul ederek, yalnız sanat değerleri bakımından yargılamak gerekir.

Bir sanatçının şairane ya da gerçekçi bir eser yazma hakkını kabul etmemek, onu mizacını değiştirmeye zorlamak, özgünlüğünü hiçe saymak, doğanın ona verdiği zekâyı ve gözü kullanmasına izin vermemek demektir. Onu, güzel ya da çirkin, küçük ya da destansal, ince ya da korkunç şeyleri görüp gösterdiği için ayıplamak, bu ya da şu biçimde yaratılışından ve bizimle ayrı görüşe sahip oluşundan ötürü ayıplamak demektir.

Bir sanatçı olması için serbest bırakalım onu; hoşuna gittiği şekilde anlasın, görsün, canlandırsın. Bir fanteziciyi, bir ülkücüyü yargılamak için aşırı ölçüde fantezici, ülkücü, şair kesilelim ve ona ispat edelim ki, kurduğu düşler bayağıdır, ucuzdur ve yeterince abartmalı ve görkemli değildir. Ama bir gerçekçi, bir doğalcı üzerinde oyumuzu kullanıyorsak, ona nerede, kitabındaki gerçekle, yaşamdaki gerçek bağdaşmıyor, uyuşmuyor gösterelim.

Açıktır ki, çeşitli akımlar, birbirlerine taban tabana aykırı yazı tarzları kullanmak zorunda kaldılar.

---

(1) *Roman kişisi ile gerçek kişi, romanda tip ve karakter ayrımı.. gibi sorunların incelemesine bir başlangıç olacak bu yazıyı, Maupassant'ın «Piyer ve Jan» adlı romanından aldık. (Mehmet Seyda)*

KAYNAĞINA YÖNELECEK TİYATRO ÜSTÜNE UMUT KIRINTILARI

S. Günay Akarsu

Hangi sanat olayını ele alırsak alalım, eğer yalan-yanlış yargılara varmak istemiyorsak, mutlaka o olayı geliştiği toplumun belirleyici yapısı içinde, bütün etkenleriyle birlikte bir bütün olarak incelemek zorunda kalırız. Yalnız sanat olayları için değil, bütün toplumsal olaylar ve olgular için geçerlidir bu doğru. Ancak işin şaşırtıcı yanı, sürdürülen yanıltma çabaları sonunda birçok sözüm ona araştırıcının, düşünürün, bilimsellik kasılmalarını da eksik etmeksizin, olayları çarpıtmak, yüzeysel göstermek yolunda esirgemedikleri çabaların yaygınlığıdır. En açık, en belirgin olayları bile ortamından yalıtıp tek başına ele alırlar; rastlantılarla, kişisel nedenlerle açıklamaya uğraşırlar. Tiyatro dünyamızın dünü, bugünü konusunda da aynı durumla karşı karşıyayız. Ve bunca yanlıştan kalkıp doğru yarınlara varamaz elbette tiyatromuz.

Her tiyatrocunun şu soruyu kendine sorup cevaplaması gerekir önce:

Ben nerede ve kime, yani nasıl bir seyirciye tiyatro yapıyorum?

Kaç tanedir acaba soran? Ya cevap verebilen?.. Bırakın sormayı, tiyatrocularımız arasında böyle soruların gereksizliğini savunan, «Ben sanatımı yaparım, anlayan anlar, anlamayandan bana ne!» diyen nice ünlüler var, neylersiniz. Öte yanda seyircisizlikten yakınan, «tiyatrodan anlamıyorlar» diye halkı küçümseyen ünlüler, ünsüzler de sıra sıra... İstanbul'da, Ankara'da balon örneği şişirilen tiyatrolar, gene balon örneği arka

arkaya sönüverince, o yanıltıcı, o hiç bir veriye dayanmayan açıklamalar, suçlamalar gırla gidiyor. İçinde yaşadıkları ülkeyi tanımak için küçücük bir emek bile harcamaksızın, kendi dışa dönük keyiflerince kurdukları tiyatro elbette seyircisiz kalacak. Onlar, «Seyirciden bana ne!» derler de, seyirci, «Bana ne elin tiyatrosundan!» demez mi...

Evet, bütün sorun «elin tiyatrosunu örnekleyen elin tiyatrocusu» olmakta. Onun için de seyircinin nereden gelip nereye gittiğini araştırmak, anlamak, toplumsal gelişme içinde yerli yerine oturtmak gerekir.

Peki, kimdir bugün seyirci?

Bu soru son yıllarda epeyce sorulup deşildi. Tiyatronun ulusumuza oranla çok küçük bir kesimde yaşadığını biliyor artık tiyatrocularımız. Bu kesimin toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı ise ortada. İsteyen kolayca onu da öğrenebilir.

Asıl seyirci nasıl değişiyor ve ilerde seyirci kim olacak, soruları önemli oysa. Durumu görmek için büyük kentlerin çevresine şöyle bir bakmak yeter. Hızlı ve yaygın bir gecekondulaşma olgusu yaşıyoruz. Öyleyse kent seyircisi ister istemez gecekondu insanından etkilenecek, giderek kentteki tiyatrolar bu seyirciye yönelecekler.

Demek, Anadolu insanını köyünden koparıp büyük kentlerin yol gitmez, ot bitmez dağlarına, hava girmez çukurlarına sürükleyen etkenleri bilmek zorundayız. Bu da Anadolu insanı ile toprağı arasındaki ilişkileri incelemekle mümkün olur ancak.

Gecekondu insanı çeşitli çelişmeler içinde bocaladıkça, kendinden kopuyor, kentli de olamıyor bir türlü. Yepyeni bir oluşum içinde biçimleniyor. Bu oluşumu gerçekleştiren etkenleri saptayıp çözümlemek çok güç

üstelik. Ama bu çalışmanın yapılması zorunlu. Yoksa tiyatromuz bugün içinde kısılıp kaldığı çemberi kırıp soluk alamaz.

Gecekondu insanında önce bir ana çelişme görürüz: Üretim biçiminde kesin bir değişme geçirmiştir. Yüzlerce, binlerce yıl toprakla uğraşmış, toprakla yaşamış insanoğlu toprağından kopmuş, bambaşka bir üretim biçiminin öğesi olmuştur. Bu büyük değişim, allak bullak eder onu. Bütün değer yargılarında bir sarsılma başlar. Öte yandan özenip özenip bir türlü içine giremediği kentin baskısı onu büsbütün bunaltır.

Çok hızlı ve çok yönlü bir değişime girer, ister istemez. Önce, o üzerine titrediği geleneklerinde sarsıntı başlar. Gelenekleri kentli olmasına engeldir çünkü. Toprakla yaşayan insanın, ilkel, ama sınanmış, sağlamca yerleşmiş gelenekleri bu kentle köy arasında bocalayan insana aykırı düşmüştür artık. Birer birer düşerler. Yerlerini yeni koşulların belirlediği alışkanlıklar, dahası modalar almaya başlar. Biz de göre göre alışırız bunlara. Şalvarın altında topuklu iskarpini yadırgamayız örneğin. Yüzü ağzına kadar sarılı bir kadının yanında kırıtan mini etekli kızı da...

Peki, aynı kızın çikletli ağzını yaya yaya sanat değeri yok diye radyomuza almadığımız, dolmuş plâklarının şarkılarını öykünmesini neden kınarız öyleyse? Ya da futbolcuların aldığı transfer milyonlarıyla düşlere dalan erkek kardeşinin okulu-okumayı, sanatı-manatı boş verip sabahtan akşama kadar top ardında koşmasını, akşam da meyhanede düşlerini sürdürmesini...

Ne yapabilirler başka? Onlara doğru dürüst ne önerdik de istemediler? Ama o çok sesli de batı enstrümanlarıyla çalınmış da gene de bizim (!) olan müziği-

mize dudak bükecekler elbet. Klâsik batı müziği gibi alaturkayı da geri çevirecekler. Türkülerini yepyeni biçimde sunan şarkıcılara kayacak gönülleri, aranjmanı nice küçümsesek, aşağılasak da...

Hele tiyatroda, durum büsbütün içler acısı. Hiç bir ilişkisi yok, tiyatroyla onun. Bir gün olur mu? Eğer onu anlar, onu tanır, en önemlisi onu seversek, öyle bir tiyatroyla çağırırsak neden olmasın? Eğlence gibi, sanat da insanın vazgeçilmez gereksinmelerindendir, ama başkasının sanatı değil...

o

Tiyatromuzun gelecek seyircileri arasına büyük kentler dışında yaşayanları da katabiliriz. O zaman toprakla yaşayanlar büyük nicelikler olarak çıkar karşımıza. Osmanlıların, Selçukluların da öncesine gitmemiz gerekir. Bunca zaman içinde toprak dağılımının, toprağın işlenme biçimlerinin bilinmesi ile varabiliriz, doğru sonuçlara. Kapalı köy ekonomisi içinde zamanla gelişen ticaretin reaya üzerindeki etkileri, konan vergiler, Anadolu köyünü olduğu gibi bırakarak büyük ticaret merkezlerine, oradan da dış merkezlere uzanan zincirin halkaları, köylü ile ağanın, köylü ile devletin ilişkileri incelenip irdelenmedikçe bu geniş seyirci kesiminin dününden çıkıp bugününe gelinmedikçe yani, onların sanat ve kültür yapılarını anlayabilir miyiz?

Bu gelişim çizgisi içinde köylüyü çevreleyen ilişkilerin doğru olarak saptanması ve günümüzde söz konusu olan toprak reformunun bu sonuçlara göre doğrulanması uzmanlara düşen iştir gerçi. Ama ilerinin tiyatrosunu anlamak, ona göre kendini hazırlamak isteyen tiyatrocularımız, hiç olmazsa bugüne kadar yapılan araştırmaları incelemek zorundadırlar.

Bu hem kendilerini, hem de tiyatromuzu kurtaracak bir çalışma olacaktır, bütün güçlükleriyle birlikte. Hem de topraktan doğan tiyatronun yeniden toprağa kavuşması, ona yepyeni bir ışıltı kazandıracak kuşkusuz.

Değmez mi?

o

Ç A Ğ R I

Cumhuriyet'in ellinci yılında yalnız köy ilkokul öğretmenleri arasında «*CUMHURİYETİN TÜRK KÖYÜNE GETİRDİKLERİ*» konulu bir yarışma düzenlenmiştir.

Açıklama: Yakından tanıdığınız köylerde Cumhuriyet döneminde toplumsal ekonomik ve kültürel alanlarda meydana gelen değişmeler (somut örneklerle). Bu değişmeler yeterli midir? Nelerin yapılması gerekir?

Koşullar: Yazıların 3000 kelimeden az olması, 6 kopya daktilo veya kitap harfi ile yazılması, kısa biyografi ve bir fotoğrafın eklenmesi, yazıların en geç 16 Temmuz 1973 Pazartesi günü Dernek Merkezine postalanmış veya elden verilmiş olması, yarışma konusu gerçeğe dayanan bir araştırma niteliğinde olduğundan ilçe ve köy adlarının açıklanması gerekir.

Ödüller: Birinciye 3.000, İkinciye 2.000, Üçüncüye 1.000 TL. dır.

Sonuçlar en geç Ekim ayının son haftasında duyurulacaktır.

Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği

Merkez: İstanbul, İstiklâl cad. Ankara İş Hanı No. 99/508 Tel: 49 54 20 - 44 64 58

Şube: Ankara, Mithatpaşa cad. No. 26/7, P.K. 9, Ulus Tel: 17 33 58

ANADOLU TÜRKÇESİ
XLVIII

İsmet Zeki Eyuboğlu

GÜDERİ, KAYNATA, KAYNANA, KAYMAKAM, KAYINÇE, KAYINBABA, ŞIK, ŞİLEP, PARS.

Güderi, grekçe, koyun derisi anlamına gelen *kudarion,* ya da *kudion*'dan. Türkçede daha çok meşin, geyik derisinden yapılan meşin, bu meşinden yapılan nesne karşılığı olarak kullanılır.

Kaynata, arapça *kaim* ile türkçe baba anlamına gelen *ata* sözünden. *Kaim* arapçada oturan, bir yerde duran, bir yerde bulunan, birinin yerine geçen gibi anlamlara gelir. Türkçeye ses değişmesi sonucu *kaim ata,* babanın yerine geçen kimse karşılığı *kaynata* diye girdi.

Kaynana, arapça *kaim* ile türkçe *ana*'dan. Ananın yerine geçen, ana yerini tutan kadın.

Kayınçe, arapça *kaim*'den. Türkçede kaynana, kaynata gibi yarısı arapça, yarısı türkçe sözlerin kuruluşuna uygun olarak *kaim birader* (kardeşin yerine geçen, erkek kardeş yerini tutan, kocanın ya da kadının kardeşi) *kayınbirader* olmuş. Sonra *birader* sözü unutulup onun yerine *kaim*'den bozma *kayın* geçmiş. Türkçe küçültme eki olan *çe*'nin sona gelmesiyle *küçük kayın birader* anlamında *kayınçe* oldu.

Kaymakam, arapça *kaimmakam*'dan. Bir yerde, bir görevde bulunan, makamda oturan kimse, Türkçe ses yapısına uyarak değişip *kaymakam* olmuş.

Kayınbaba, arapça *kaim* ile *baba*'dan. Babanın yerine geçen, baba yerini tutan. Kaynata, kaynana, kaymakam'da görülen ses değişmeleri sonucu *kaim baba,* kayınbaba'ya dönüşmüş.

Pars, hititçe *parsanas*'tan. Bu sözün Asya türkçesinden geldiği ileri sürülürse de kesin kaynak gösterilmez. Asya türkçesinde oniki hayvanlı takvimde geçtiği için türkçe sanılır. Oysa türkçenin yapısına, kuruluşuna uygun değildir. Anadolu'dan, özellikle hititçeden Asya türkçesine geçmiştir. Sonundaki *anas*'ın düşmesi sonucu *pars* olmuştur.

Şık, fransızca *chic*'ten. *Chic* fransızcada *incelik, beceriklilik* anlamlarına gelir. Tanzimattan sonra türkçeye girdi. Arapça *maharet*, alm. *schick, fein, elegant* gibi karşılıkları vardır. Türkçede düzgün giyimli, üstü başı temiz, ince davranışlı anlamına gelir. Öteki anlamları unutulmuştur.

Şilep, almanca *Schleppen*'den. Almancada *schleppen* sözü çekmek, arkasına takıp sürüklemek, çekip götürmek anlamına gelir. Bundan çekici, taşıyıcı anlamına gelen *Schlepper* sözü türetilmiş. Türkçeye XIX. yy. dan sonra, buharlı gemilerin yapımıyla geçmiş. Genellikle yük taşıyan gemilere denir. Genel ses değişimine uyarak *şilep* biçimine girdi. Nitekim almancada da *schlepp* sözü türkçedeki gibi *şilep* okunur. *Sch* sessizleri almancada *ş* diye söylenir. Fransızcada buna yük gemisi anlamında *cargo* denir.

EDGAR MORIN'LE KONUŞMA
II

Lui — *Tüm sorunlara karşın, insana daha iyi uyan bir toplum biçimine doğru mu yol almaktayız diyorsunuz?*

Morin — Bugün yeni bir temel biçim arıyoruz. Sorun köktendir, çünkü aile, yaşama biçimleri, en temel sayılan şeyler, en açık gerçekler, okul, iş bölümü eleştirilmektedir. Bütün bunlar sorun konusu edilmiştir. Şimdiye dek yalnız eşitsizlik, sınıf ilintileri söz konusu ediliyordu; bu işin de tepeden tırnağa yanlış olduğu ortaya çıktı, çünkü ayrıcalıklı sınıflar yok ediliyor, ama yeni bir ayrıcalıklı sınıf yaratan dizge (sistem) olduğu gibi kalıyordu. Kanserin iyileştirilmesindeki gibi. Kötü uru kesip alıyor, yinelenmeye devam edecek olan kötü urları yaratan bilinmeyen nedene dokunmuyorsunuz. Ama, bütün varlığımla her zaman bir «olanak»ın bulunduğuna inanıyorum... bir «olanak» diyorum, çünkü belki de bunalım her yanımızı sarmış, tepemizden aşmış, iliğimizi kemiğimizi kurutmuştur, belki de yarattığımız öldürücü güçler dört bir yanımızı kuşatmıştır... Ancak, bu bunalım, kendi içinde, yeni, dördüncü doğuşu taşımıyor mu acaba? İnsanlık yazgısının toptan ele alınacağı, yeni bir toplumsal ilişkinin temeli olacak bir doğuş.

Lui — *İyi ama, şu «toptan» terimi evrenin, varlıkların ve nesnelerin sonsuz çeşitliliğini yadsımıyor mu?*

Morin — Yaşam her zaman çoğuldur ve «toptan ele alma» bütün öbür bakış açılarından daha çok saygı gösterecektir yaşama. Aslında bizler farkında bile değilken, yerkürenin bütün kesimleri arasında bir dizi bağlar kurulduğunu görüyoruz, çünkü telefonla, uçaklarla,

tecimsel alışverişlerle her şey birbirine bağlanmış durumda. Böylece, insanlığı bağlayan gerçek bir doku oluştu. Yalnız tarihsel toplumlar, tarihsel uluslar görüngüsü (fenomeni) bu süreci köstekliyor. Yani, üçüncü doğuş birçok kıtada yeni başladığı halde, bir öncekinin biçimlerini aşan dördüncünün gelişi haber veriliyor... İşte bu yüzden, dördüncü doğuş, her şeyi kapsayacak bir temel formül bulmak zorundadır. Bence, bugün insanlık birleşmelidir, bu birleşme bireyi ortadan kaldırmayacaktır. Ayrıca, bütün bunlar, «ekinsel şifre» adını verebileceğimiz şeyin de hatırı sayılır derecede değişmesine yol açacaktır. İnsanlığı birleştirmek, doğanın geri kalan kesimini aşan insanlığı, XIX. yüzyıldaki gibi, dünyayı ele geçirecek insanoğlunun gururla dalgalanan bayrağı altında toplamak değildir. Bana sorarsanız, insanlık, yaşamla ilintisini tepeden tırnağa değiştirmelidir. Çevrebilimsel bilinç, aynı zamanda budur. Hepimizi besleyen çevre dizgesini yok edebilecek endüstriyel gelişmenin denetlenemeyen süreçlerini kötülemek yetmez. Doğayla olan bütün ilintilerimizin, doğaya bakış açımızın yanlış olduğunu anlamak gerekir.

Lui — *Buysa, aynı zamanda, siyasal ilintileri değiştirecektir...*

Morin — Bu dördüncü doğuş temeldir, köktendir. Her şeyi, hele hele şu zavallı siyasal partileri değiştirebilecek sihirli bir formül değil bu (zavallı diyorum, çünkü temel sorunları öylesine darlaştırıyorlar ki!). Değişiklik onlardan gelmeyecek, filizlenen, gelişmeye başlayan ve her şeyi başka bir kalıba sokmakta olan şeyden gelecek.

Lui — *Bu dördüncü doğuşun aranması, az önce sözünü ettiğiniz, «yaşanabilir» dediğiniz serüven mi?*

Morin — Serüvenin içindeyiz, ve işin en acıklı

yanı, şimdiki toplumun insandan, yaşadığı serüvenin acıklı, ama güzel yanını saklamasıdır. İnsanoğlu, toplumun beşikten gömüte dek kendisine bakacağı bir evrende yaşayacakmış gibi davrandı. Onun bütün işi, günlük küçük sorunlarıyla uğraşmak olacaktı; oysa, her insan yaşamı, ölüm içinde yaşanan bir serüvendir. Her yaşam ölümle sonuçlanır. Hepimiz birer belirsizlik okyanusuyla çevriliyiz. Her birimiz için doğrudur bu dediğim; yeraltı trenine binen insanların hepsi aynı durumdadır! Her yaşam tek boyuta indirgenmiştir, oysa her birimizde bütün boyutlar vardır! «Family Life» (Aile Yaşamı) adlı filmde, kendilerini iyi niyetli sanan ana babaların, çocuklarının iyiliği için çalışayım derken, nasıl canavarca ve bencil davrandıklarını, çocuğu yıktıklarını görebilirsiniz. Eh, insan bunları anladığı zaman, daha alçakgönüllü, daha az kendini beğenmiş olmak zorundadır. Yaşamın her evresinde bir çözüm bulmak gerektiğini, ve şu ya da bu yargıya varırken birtakım tehlikeleri göze aldığımızı anlıyoruz. İnsan tehlike payını bildi mi, yanlışlarını düzeltmeyi, yitirdiklerini kazanmayı deneyebilir, ve şöyle ya da böyle, doğruya daha yakındır.

Lui — *Peki, ya kadının rolü?*

Morin — Bugün, Kadınları Özgürlüğe Kavuşturma Akımı'nın, yani, kadın hakları konusunda başgösteren sert atılımın yardımıyla, sorun çok ilginç bir biçim almıştır. İşin özünde, kadın nedir, erkek nedir? Dolayısıyla, cinsellik nedir? Gerçekten de, cinsellik doğuştan gelmemekte, evrimin belli bir anında ortaya çıkmaktadır: ilk olarak da, cinsel töreler son derece şaşırtıcı bitkilerde kendini gösterir. Yalnız onlar, görünüşe göre, ne yazık ki cinsel zevki tatmamaktadırlar. Cinsellik, daha sonra hayvanlarda belirip gelişmiştir. Onun

için, varlıkları hem böylesine birbirinden ayrı, hem de, çoğu kez, böylesine benzer şu iki cinse ayrılmayı yeniden ele alıp düşünmek zorundayız. Kadında ve erkekte, gerek beden, gerekse doku açısından bir sürü benzerlik var, bununla birlikte, bir mikroskop altında sperma ile yumurtayı incelediğiniz zaman, büyük bir ayrım olduğunu da görüyorsunuz. Nedir şu erkek hücre? Yumurta dediğimiz giz dolu, kocaman şeye oranla, titrek kuyruklu, son derece hareketli, minicik varlık. Burada asıl karmaşık olan, karşınızda iki ayrı şeyin, görüngünün, birbirlerini hem tamamlayan, hem de yarışan, hasımlık eden iki varlığın bulunuşudur. Erkekle dişi arasında örülen doku işte bu tamamlama, yarış ve hasımlıktır. Ama insan türü bu iki kutupla birlikte var olur, birini çekip aldınız mı, yaşam sona erer. Ancak, dişi, yaşam açısından daha temel gözükmektedir.

Lui — *Cinsler arasındaki toplumsal ilintiler nasıl kuruldu?*

Morin — Toplum, avlanmayı, avlanma uygulayımını ve avdan elde edilen ürünleri paylaştırmayı örgütleyerek ilk toplumsal kümelenmeleri oluşturan erkeklerin anlaşmasıyla kuruldu. Örgütlenen erkekler, dişiye, kadınlara egemenliklerini kabul ettirdiler. Erkek kümesi, egemen sınıf haline geldi. Kadınlar, kendilerine özgü sınıfsal bir örgüt kuramayıp dağıldılar, gençler de öyle. Üst-maymunlarda, genç, yeni yetme maymunların, yetişkinlerin dışında sınıflar oluşturduğunu görürsünüz. Yetişkinler tarafından itilmişlerdir, ve yönetim gücünü ellerine geçirmek istediklerinden, saldırgandırlar. İnsansılar da, gençlik dönemini, özellikle erkekliğe geçiş töreni aracılığıyla, ikiye bölerek gençleri kırmayı başarmışlardır. Çocuk küçükken anasının kanadı altında kalmakta, belli bir yaştan sonra, erginlerin yetkesi al-

tında avlanma sanatını öğrenmeye gitmektedir; erkekliğe geçiş töreni, erkeklerin denetiminde yapılmakta, onları yetişkin erkek sınıfına çekmektedir. Başka bir deyişle, insanlık tarihinde, hiç bir zaman bir gençlik sınıfı kurulamamıştır; yalnız son yıllarda gençler, özellikle şiddet gösterilerine başvurarak erginliğe geçişlerini denetlemeye çalışmakta, yani ölüm, kavga pahasına erginleşmektedirler. Bütün toplum bu değerlendirme üzerine oturtulmuştur, ve bugün kadının toplumsal yeri sorun konusu edildiği zaman, bu sorunun günümüze özgü olmadığı, kapitalizmin ve burjuva sınıfın gelişmesinden doğmadığı, tam tersine, ilk özgürlüklerin burjuva sitesinin gelişmesiyle başladığını görüyoruz. Bu, toplumun temel sorunudur, toplumun en eski temeline uzanan bir sorundur. Kadının toplumsal yerini değiştirmek, toplumumuzun temelini değiştirmektir.

Lui — *Ve sizce, bu değişme şimdiden yürürlüktedir, öyle mi?*

Morin — Evet, ve bunu derken, yine şu insanlığın dördüncü doğumu düşününe geliyoruz: yeni toplumun, şimdiye dek tanıdıklarımızdan çok daha karmaşık bir örneğe dayanacağı inancındayım. Şimdiki toplum erkek cinsinden, beyaz ırktan, ergin insanın değerlerinin egemen olması temeline dayalıdır. Bu toplum öteden beri, genci de, yaşlıyı da küçük görüyordu — yaşlıyı da diyorum, çünkü ergin insan yaşlıyı da kaldırıp bir köşeye atmıştır. En eski toplumlarda, bilgeliği, yaşantıyı (hayat tecrübesini) simgeleyen yaşlıların çok önemli bir rolü vardı. Teknik gelişme uygulayım bilgeliğinin, yeni uygulayımlar tarafından aşılmış yaşlılarda değil, kırk yaşlarındaki insanlarda bulunmasını gerektirdiğinden, yaşlılar kırılmakta, emekliye ayrılmaktadırlar. Böylece, bir yandan yaşlı insan, yani yaşantının getireceği her

şey, öte yandansa gençlik, yani onun ayrılmaz parçası olan bütün köklü özlemler toplum dışına itilmiştir. Ondan sonra kadın, derken kara derili insan, yabancıyı simgeleyen her şey.

Bana sorarsanız, yeni toplum çok yanlı olmalı, hem dişi, hem erkek, hem yaşlı, hem genç, çok ırklı, çok budunlu (kavimli) bir uygarlık yaratmalıdır. Bu toplumun doğuracağı insan örneği, bir bireşim (sentez) olmalı, şimdiki gibi pek az erdeme sahip, sınırlı bir kategoryanın egemenliği ilkesinden yola çıkmamalıdır. Pek az erdeme sahip diyorum, çünkü bütün gücü elinde toplayan bu ergin insan, gerçekte, gençliğin erdemlerini yitirmiş, yaşlılığın dinginlik ve ıraklığına, dünya nimetlerinden ve siyasal güçten elini eteğini çekmişliğine kavuşmamıştır. O, insanın en soysuz örneğidir ve insanlığın dördüncü doğuşu, toptan bir ekin (kültür) devriminden geçer.

Lui — *İyi ama, «ekin devrimi» teması azıcık aşındı...*

Morin — Evet. Ancak terim bugün, toplumsal görüngüler adını verebileceğimiz dış görünüşleri değil, onların ekinsel köklerini değiştirmek anlamına geliyor. Az önce söylediğime dönüyorum. Eşitsizliği ortadan kaldırabilmek için, eşitsizlik görüngüsüne değil, toplumsal eşitsizliğin tâ derinlerdeki kaynaklarına el atmak gerekir. «Siz kadınlar erkeklere eşitsiniz, ya da biz kadınlar sizlere dengiz!» demek yetmez, yaşlar, cinsler, ırklar arasındaki derin ilişkilerin köküne inmek gereklidir.

Lui — *Demek ki, bütün tabular tehlikede?*

Morin — Elbette. Örneğin, erkekte, dişi yanın içe itilmesi vardır. Şurası çok açık ki, yaşambilim (biyoloji) açısından son derece karmaşık varlıklarız, yani içimizde, körelmiş halde, dişilik var. Erkek, içindeki dişiliği

körelmiş durumda saklar. Hiç dişi yanı olmayan biri değildir o, dişi yan vardır, ama gizlidir, belirsizdir. Ayrıca, kadınları sevişimiz, içimizdeki dizginlenmiş, itilmiş dişiliğe karşılık verişimizdendir. Aynı şey kadınlar için de söz konusudur, erkek, kadının içindeki içe itilmiş erkekliği canlandırır. Claudel ve Jung bunu «animus» (erkek hayvan), «anima» (dişi hayvan) kavramlarıyla dile getirmişlerdir. L'«animus» enerji üreten, yapıcı, etkin ögedir, l'«anima» ise okyanussal, acunsal, kamutanrısaldır. Çinlilerin Yin ile Yang'ından başka bir şey değildir bu. Yapacağımız ilk iş, bence, iki yanlılığımızı, yani varlığımızda bir cins ağır bassa da, temelde iki cinsli olduğumuzu kabûl etmektir. İlk tabu budur, bütün öbürleri ona bağlıdır; işte bu yüzden, cinselliğin aşağı ve rezil bir biçimi saydığımız eşcinselliği (homoseksüelliği) küçük görme istemini sürdürmüşüzdür; bu tabu, eşcinsellerin araya girmesiyle yok olmaktadır; onlar, egemen bilince katılmaktan ve oldukları gibi olmaktan utanç duymaktan vazgeçmektedirler. Amerika'daki Zenciler «Black is beautiful» (Kara daha güzeldir) dedikleri zaman bir bakıma aynı şeyi yapmışlardır. Bununla, çirkin değiliz, sizden güzeliz, demek istemişlerdir. «Daha» güzel olma düşüncesi her ne kadar geçici bir ödünleme biçimiyse de, temelde, aynı zamanda güzel olma bilincidir. Geçenlerde bir dostumun söylediği gibi, sonunda, «moche is beatiful» (çirkin daha güzeldir) düşüncesine gelinir. Yani, insanın kendinden utanmaması gerektiğine. Bunlar inandığım köklü güçlerdir, ama tam bir esenlik ve bönlükle onlara yaslanmaktan kaçınırım, çünkü, kadınlar, kendilerininki de içinde olmak üzere, insanlığın bütün sorunlarına çözüm bulamazlar. Sömürgeci ırk çözemedi diye, eski sömürülen ırk çözmeyecektir bütün sorunları.

Lui — *Bunlar, düpedüz stratejik basitleştirmeler...*

Morin — Evet, ama sırf erkeklere özgü, yaşlılara özgü, her biri kendi beyni sulanmışlığını, kireçlenmesini yanında getiren, kapalı dünyaların yaratılmaması için çok dikkat etmek gerekir.

Lui — *Nedir beyni sulanmışlık?*

Morin — Kendinde başlayıp kendinde biten düşün (fikir). Beyni sulanmışlık, kapalı kuramdır. Oysa, ne olursak olalım, cinsimiz, sınıfımız, hattâ ulusumuz açısından, insanlığımız açısından ele aldığımızda, bu niteliğin açık olduğunu, cinsimizin zaten içimizde bulunan öbür cinse, katıldığımız sınıfın öbür sınıflara açık olduğunu, değişik sınıfların oluşturduğu tek bir insanlıktan geldiğimizi göz önünde bulundurmak zorundayız. İnsan denen varlık içimizde var olan şeydir. İsterseniz şöyle diyelim, her şey açık kuram içersinde olmalıdır. Şimdiki çıkmazdan kurtulabilmek, yolumuza devam edebilmek için, kapalı dizgelerden açık dizgelere geçmek zorundayız.

(Türkçesi: *Bertan Onaran*)

o

BİZE GELEN ESERLER

- *Budala* (Roman): Dostoyevski, Varlık Yayınları, 15 TL.
- *Sürgün* (Hikâyeler): Albert Camus, Varlık Yayınları, 8 TL.
- *Aç Harmanı* (Hikâyeler): M. Başaran, Varlık Yayınları, 8 TL.
- *Sarı Traktör* (Roman): Talip Apaydın, 3. Baskı, Varlık Yayınları, 10 TL.
- *Genç Werther'in Acıları* (Roman): Goethe, Varlık Yayınları, 8 TL.

CATULLUS'TAN ŞİİRLER

50.

Yazı tahtalarıma kaptırdık kendimizi,
Licinius, dün, boş zamanımızda,
zevke düşkünlüğümüz uyuşmuştu da.
Eğlendik durduk ikimiz
küçük dizeler yazarak
değişik değişik ölçülerde,
bir sen söylüyordun, bir ben,
şakalar gırla, şarap içerken.
İçim sımsıcak çıktım, Licinius, oradan
konuşmalarındaki ince ve hoş havayla,
artık ne tadına varıyordum yediğimin,
zavallı ben,
ne de gözlerimi örtüyordu
dinlendirici bir uyku,
dönüp duruyordum yatakta
başedilmez bir taşkınlık içinde,
gün ışığını görmek isteyerek,
seninle konuşayım ve birlikte olayım diye.
Yorgun bacaklarım uzandı kaldı sonunda
çektiği eziyetten yarı ölü, yatacığımda.
İşte bu şiiri yazdım, tatlım, sana,
duyduğum acıyı anlaman için.
Güç gösterisine kalkma sakın,
geri çevirme dileğimi, iki gözüm, lütfen.
Öç tanrıçası hakkından gelmesin senin.
Korkunç tanrıçadır ha;
onu incitmekten çekinmelisin.

Çeviren: *Güngör (Öner) Varınlıoğlu*

OLAYLAR YORUM İSTEMEZ
(16.4. - 15.5.1973)

Oğuz Arıkanlı

17.4.

— Çıkarılacak ders: Günlük ekmeğini kaybetmek istemiyorsan, karının patronunun metresi olmasına ses çıkarma! (İzmir - Yeni Asır).

25. Körfezde balık avı yasağı kararına balıkçılar karşı çıkmışlardır. Balıkçılara göre, körfezde balık avının yasak edilmesi ile birçok balıkçı aç kalacaktır. (Ekonomi Politika).

26. Fakat sağ'ın asıl dramı, Türkiye'nin hiç bir sorununa çözüm getirememekten doğuyor. Egemen çevrelerimiz, tarih plânında, yani objektif anlamda acze düşmüşlerdir. (M. Ali Aybar - Yeni Ortam).

İzmir *(Cumhuriyet Ege Bürosu)*
Özel sektöre ait fabrika ve benzeri işyerlerine alınan kaliteli ve kalitesiz işçilere doldurtulan formlara yeni maddeler eklenmiştir.
Son bir yıl içinde yapılan bu yeni uygulamada alınacak işçilere, okuduğu gazetenin adı, beğendiği yazarlar, tuttuğu spor kulübü, hangi siyasal partiye

kayıtlı olduğu, kayıtlıysa görevini belirtmesi istenmektedir. (Cumhuriyet).

İzmir *(Cumhuriyet Ege Bürosu)*
İki firmanın Amerika'ya ihraç ettikleri 600 ton kuru incir ezmesi, Amerikan gıda kontrol teşkilâtı tarafından, içinde «Saç ve kurt» bulunduğu gerekçesiyle geriye çevrilmiştir. 15 Nisan'da İspanyol bayraklı şileple limana getirilen 600 ton incir ezmesi, giriş gümrüğüne teslim edilmiştir. (Cumhuriyet).

28. Kahta'nıcı Alibaba köyü gedik merasında ikamet eden Tablan ailesi, Akbaş, Alan ve Uçar aşiretleri arasında meydana gelen kanlı çatışma sırasında üç çocuk mavzer kurşunları ile öldürülmüştür. (Tercüman).

29. İzmirli bir genelev patronu, 100 bin lira sarf ederek doğduğu köye bir ilkokul yaptırmıştır. (Günaydın).

2.5. Çok feci ama, daha fecisi bizim mirasyediliğimiz. El'in incik boncuğu için baha biçilmez mücevherlerimizi terkedişimiz. Sadece, dolmayı, pırasayı, çorbayı, Karagöz'ü değil, Türkistan, Kırım, Batı Trakya, Kıbrıs, Moskova, Deliorman Türklerini ellere bırakışımızdır. (Ergun Göze - Tercüman).

o

Orta tahsil döneminde Edebiyat ve Hukuk Bilgisi Öğretmenim tarafından isim ve soyadım,

ORHAN CENAN ÇAĞLAYAN

olarak uygun görülmüş, ve Cenan kelimesi ilâve ederek hitap etmişlerdir. *Orhan Cenan Çağlayan*'ın manası *(Kalbi Çağlayan Orhan)*
demektir. O zamandan beri bu isim ve soyadı ile ta-

nınmaktayım. Şimdi ise İstanbul, 20. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından 973-54 numara ve 24.1.1973 tarihli kararı ile *Orhan* olan ismim, anılış tarzına uygun olarak *Orhan Cenan* olarak resmen tasdik edilmiş ve ismim ve soyadım ORHAN CENAN ÇAĞLAYAN olmuştur. *Orhan Çağlayan*
(Hürriyet - Bir ilân).

8. Atatürk devrimi kaldı mı zaten? Yığın yığın gazete durmadan saltanat günlerinin, Osmanlılığın övgüsünü yapıyor, özlemini çekiyor. Eski solcuların bir bölümü de onlara katıldı bir süredir. Varsa yoksa Osmanlı İmparatorluğu'nun şanlı günleri, Abdülhamit, Vahdettin!. Nasıl yazmış Özerdem'in sözünü ettiği o gazete: «Dirayetli, hamiyetli, milliyetçi, vatansever, müşfik hükümdar...» Bir «Padişahım çok yaşa» eksik. Onu da Özerdem eklemiş! İşte Atatürk cumhuriyetinin ellinci yılında «manzara-i umumîye...». (Oktay Akbal - Cumhuriyet).

9. Ve oradan kurtulduktan sonra Büyükdere'ye indik.
— Fırından peynirli pide alalım! dedik. Meşhur bir fırına gittik. Güzel sarışın bir genç...
— Peynirli pide var mı? dedim...
— Şöyle bir şey mi? diye şimdi şekerli çörek hamurundan yapılmış üstüne bir çimdik peynir yapıştırılmış lokma kadar bir şey gösterdi...
— Sen nerelisin? diye sordum.
— Safranbolu'luyum! dedi.
— Peynirli pide bilmiyor musun?
— Öyle bir şey vardır. Ama...
— Bugün de Hıdırellez... Peynirli pide yenir! dedim. Güldü... Favorilerini uzatmış, alafranga olmuşsun ama zenaatını bilmiyorsun! dedim.

— Hıdırelleze çingene bayramıdır derler, peynirli pideyi de kimse aramıyor ki... Ben ilk defa sizden duydum... dedi...

Müteessir oldum... Gerçekten müteessir oldum... Bunlar bizim memleketin hususiyetleridir. Çocuğa oradaki güzel paskalya çöreklerini gösterip:

— Bunları yapıyorsun! Neden peynirli pideyi yapmıyorsun?.. demedim... Sadece:

— Siz yapacaksınız ve bilmeyenlere «Bunlar Hıdırellezde yenir. Peynirli pide derler» diyeceksiniz! dedim... Ve çıktım, bu yazıyı da o hızla yazdım. Her türlü iyi şeylerimizi, «yeni» karşılığında feda ettikçe biz zor kendimizi buluruz. (Burhan Felek - Milliyet).

11. İstanbul Boğaz Köprüsünün Beylerbeyi'ndeki son yaklaşık viadükünün de yerine montesiyle, Asya ile Avrupa kıtası artık tamamen birbirine bağlanmış olmaktadır. (A.A.).

12. BAZ MORFİN KAÇAKÇILIĞINDAN YARGILANAN ESKİ MİLLETVEKİLİ SAMİ BİNİCİOĞLU «TEKRAR PARLAMENTOYA DÖNECEĞİM» DEDİ

(Hürriyet).

15. Yarınların ne getireceğinin belli olmaması, milletvekili ve senatör olmak istiyenlerin yekûnunu hayli daraltmıştır.

Ayrıca maaşların çok düşük oluşu, bilhassa değerli, ehliyetli kişilikleri sayesinde kazançları yüksek seviyede bulunanlara parlamenterliği lüzumsuz bir külfet ve aşırı bir fedakârlık saydırmıştır. (Fatin Fuad - Son Havadis).

Son baskı tarihi: 30.5.1973

ÇAN YAYINLARINDA

çıktı

MAVİ ve KARA

(Denemeler)

Sabahattin Eyuboğlu

Eklerle 2. Baskı

15 TL.

o

ÇAĞIMIZIN GERÇEKLERİ

Jean-Paul Sartre

Çevirenler :

Sabahattin Eyuboğlu - Vedat Günyol

3. Baskı

YENİ UFUKLAR, P.K. 1034, Karaköy, İstanbul adresinden isteyiniz.

YENİ UFUKLAR: Aylık Sanat, Düşünce Dergisi, Sahibi ve yazı işleri sorumlusu: Vedat Günyol; Teknik işleri yöneten: Hidayet Kandaz; Teknik yardımcı: Hasan Özay. Yönetim yeri: Cağaloğlu, Himaye-i Etfal sokak, Mirat han, No. 202 İstanbul, Yazışma ve havale adresi : YENİ UFUKLAR, P.K. 1034, Karaköy, İstanbul. Telefon: 27 49 74, Yıllık abonesi: 50 TL., altı aylığı 25 TL., Yabancı ülkeler için iki katı alınır. İlân: Kapakta santimi 100 TL., sayfalarda 50 TL.

Hilâl Matbaacılık Koll. Şti.

İstanbul

5 TL.